МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему: ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ МОТИВАЦІЇ

Виконала: студентка IV курсу
групи 6.0532-1
спеціальності 053 Психологія
освітньої програми Психологія
Шевченко Дарина Андріївна
Керівник: PhD, доцент кафедри
психології Коваль Г.В.
Рецензент: к-т.психол. наук, доцент
кафедри психології Гранд В.В.

Запоріжжя 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти бакалаврський
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри психології

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

_____

«____»_____2026 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Шевченко Дарині Андріївні

1.Тема роботи: Гендерні особливості емоційного інтелекту підлітків із різним рівнем мотивації

керівник роботи: Коваль Г.В.PhD, доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «08» грудня 2025 року № 1779-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: здійснити теоретичний аналіз основних психологічних підходів до вивчення емоційного інтелекту; охарактеризувати особливості мотиваційної сфери у підлітковому віці; розкрити зміст гендерних особливостей емоційного інтелекту підлітків; емпірично дослідити гендерні характеристики підлітків, рівень і структуру їхнього емоційного інтелекту та навчальної мотивації; визначити відмінності у компонентах емоційного інтелекту та мотивації між групами підлітків із різними гендерними характеристиками; здійснити кореляційний аналіз взаємозв’язку між компонентами емоційного інтелекту та показниками мотивації; сформулювати висновки та практичні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту підлітків.

5. Перелік графічного матеріалу: 12 таблиць.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Коваль Г.В., PhD		
Розділ 1	Коваль Г.В., PhD		
Розділ 2	Коваль Г.В., PhD		
Розділ 3	Коваль Г.В., PhD		
Висновки	Коваль Г.В., PhD		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	грудень 2025 р.	Виконано
2	Робота над вступом	січень 2026 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	лютий 2026 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	березень 2026 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	квітень 2026 р.	Виконано
6	Написання висновків	травень 2026 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	травень 2026 р.	Виконано

Студент _____ Д. А. Шевченко

Керівник _____ Г. В. Коваль

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ І. І. Ментісов

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 65 сторінок, 12 таблиць, 42 джерел, 5 додатків.

Об’єкт дослідження - емоційний інтелект осіб підліткового віку.

Предмет дослідження - гендерні особливості прояву компонентів емоційного інтелекту підлітків та їхній зв’язок із рівнем навчальної мотивації.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити гендерні особливості емоційного інтелекту підлітків із різним рівнем мотивації.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що гендерні характеристики підлітків пов’язані з особливостями структури їхнього емоційного інтелекту, а окремі компоненти емоційного інтелекту, зокрема усвідомлення власних емоцій, розуміння емоцій інших людей та емоційна регуляція, пов’язані з рівнем навчальної мотивації.

Методи дослідження: теоретичні - аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація наукової літератури; емпіричні - психодіагностичне тестування, анкетування; методи математичної статистики - описова статистика, H-критерій Краскела-Волліса, U-критерій Манна-Уітні, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні наукових підходів до вивчення емоційного інтелекту, мотивації та гендерних особливостей підлітків, а також у поглибленні уявлень про взаємозв’язок між структурними компонентами емоційного інтелекту та мотиваційною сферою особистості.

Галузь використання: результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності психологів, педагогів, соціальних працівників, а також у процесі психолого-педагогічного супроводу підлітків.

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ, ПІДЛІТКОВИЙ ВІК, МОТИВАЦІЯ, НАВЧАЛЬНА МОТИВАЦІЯ, ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ, ГЕНДЕРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ, ЕМОЦІЙНА РЕГУЛЯЦІЯ, ЕМПАТІЯ.

SUMMARY

Shevchenko D. A. Gender Features of Emotional Intelligence in Adolescents with Different Levels of Motivation.

The qualifying work consists of Introduction, 3 Chapters, Conclusions, References and Appendices. The total volume of the work is 74 pages, 65 including the main text and tables. The work contains 12 tables.

The qualifying work presents a theoretical overview and the results of an empirical study of gender features of emotional intelligence in adolescents with different levels of motivation. The research focuses on the relationship between emotional intelligence, gender characteristics and academic motivation in adolescence.

The object of the research is emotional intelligence of adolescents.

The subject of the research is gender features of the components of adolescents' emotional intelligence and their relationship with the level of academic motivation.

The research goal is to theoretically substantiate and empirically investigate gender features of emotional intelligence in adolescents with different levels of motivation.

The research tasks are:

– to analyze theoretical approaches to the study of emotional intelligence in psychological science;

– to characterize the features of the motivational sphere in adolescence;

– to reveal the content of gender features of adolescents' emotional intelligence;

– to empirically study the level and structure of adolescents' emotional intelligence and academic motivation;

– to determine adolescents' gender characteristics using the Bem Sex Role Inventory and analyze differences in the components of emotional intelligence between the groups formed according to these characteristics;

– to identify the relationship between the components of emotional intelligence and indicators of academic motivation, as well as to develop practical recommendations for the development of adolescents' emotional intelligence.

Chapter 1 "Theoretical Foundations of the Study of Emotional Intelligence, Motivation and Gender Features in Adolescence" provides a theoretical analysis of the concept of emotional intelligence, the features of the motivational sphere in adolescence and gender aspects of emotional development.

Chapter 2 "Organization and Methods of the Empirical Study" describes the sample, research procedure, psychodiagnostic instruments and methods of mathematical data processing.

Chapter 3 "Empirical Analysis of Gender Features of Emotional Intelligence in Adolescents with Different Levels of Motivation" presents the results of the empirical study, including the distribution of adolescents by gender characteristics, analysis of emotional intelligence and motivation, comparison of groups using the Kruskal-Wallis H-test and correlation analysis using Spearman's rank correlation coefficient.

Key words: emotional intelligence, adolescence, motivation, academic motivation, gender features, gender characteristics, emotional regulation, empathy.

ЗМІСТ

ВСТУП 8
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ 13
1.1 Поняття та теоретичні підходи до вивчення емоційного інтелекту 13
1.2 Особливості мотиваційної сфери у підлітковому віці 16
1.3 Гендерні особливості емоційного інтелекту підлітків 18
РОЗДІЛ 2.ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ 24
2.1. Характеристика вибірки та організація дослідження 24
2.2. Психодіагностичний інструментарій дослідження 28
2.3. Методи математичної обробки результатів 32
РОЗДІЛ 3.АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДЛІТКІВ 38
3.1. Аналіз рівня емоційного інтелекту підлітків 38
3.2. Аналіз взаємозв’язку мотивації та емоційного інтелекту 44
3.3. Практичні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту підлітків 50
ВИСНОВКИ 61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 66
ДОДАТКИ 70

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільства відбуваються інтенсивні соціальні, економічні та психологічні зміни, які ставлять нові вимоги до особистості. Успішність людини сьогодні визначається не лише рівнем її інтелектуального розвитку, а й здатністю розуміти власні емоції та емоції інших людей, регулювати емоційні стани, контролювати поведінку, ефективно взаємодіяти з оточенням та адаптуватися до змін життєвих обставин. У цьому контексті проблема розвитку емоційного інтелекту набуває особливої актуальності.

Емоційний інтелект є одним із важливих психологічних феноменів, що активно досліджується у сучасній психологічній науці. Його розвиток суттєво впливає на міжособистісну взаємодію, навчальну діяльність, психологічне благополуччя, рівень стресостійкості та успішність соціальної адаптації людини. Особливого значення дослідження емоційного інтелекту набуває у підлітковому віці, оскільки саме в цей період відбувається інтенсивне формування особистості, розвиток самосвідомості, системи цінностей, мотиваційної сфери та емоційної регуляції.

Підлітковий вік є складним і суперечливим етапом психічного розвитку. Він супроводжується емоційною нестабільністю, підвищеною чутливістю, прагненням до самостійності та самоствердження. У цей період значну роль у житті підлітка відіграє спілкування з однолітками, формування самооцінки та пошук власного місця у соціальному середовищі. Саме тому рівень розвитку емоційного інтелекту має важливе значення для успішної соціалізації підлітків, формування конструктивних міжособистісних стосунків та розвитку психологічної стійкості.

Окремого значення набуває вивчення гендерних особливостей емоційного інтелекту підлітків. Гендерний аспект дозволяє глибше проаналізувати відмінності у способах усвідомлення, вираження та регуляції емоцій, а також у здатності до емпатії та міжособистісної взаємодії. У

підлітковому віці ці особливості можуть проявлятися особливо виразно, оскільки саме в цей період відбувається активне становлення самосвідомості, системи цінностей, емоційної сфери та мотиваційної спрямованості особистості.

Водночас важливим є не лише встановлення відмінностей у загальному рівні емоційного інтелекту, але й аналіз його структури, тобто окремих компонентів, які можуть по-різному проявлятися у підлітків та бути пов’язаними з рівнем їхньої мотивації. Саме тому дослідження гендерних особливостей структури емоційного інтелекту у взаємозв’язку з мотивацією є актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Розвиток емоційного інтелекту тісно пов’язаний із мотиваційною сферою особистості. Рівень мотивації визначає активність підлітка, його прагнення до саморозвитку, здатність долати труднощі та досягати поставлених цілей. Високий рівень мотивації сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання, розвитку комунікативних навичок та емоційної саморегуляції. Натомість недостатньо сформована мотиваційна сфера може негативно впливати на емоційний стан підлітка, його самооцінку та соціальну адаптацію.

Актуальність дослідження гендерних особливостей емоційного інтелекту підлітків із різним рівнем мотивації зумовлена необхідністю глибшого розуміння психологічних механізмів розвитку особистості у підлітковому віці. Аналіз взаємозв’язку між емоційним інтелектом, мотивацією та гендерними особливостями дозволяє визначити чинники, які впливають на емоційний розвиток підлітків, а також сприяє розробці ефективних психолого-педагогічних засобів підтримки їхнього особистісного становлення.

Проблему емоційного інтелекту досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити Дж. Мейєра, П. Саловея, Д. Ґоулмана, Р. Бар-Она, Н. Шутте та інших. У вітчизняній психології окремі аспекти емоційного інтелекту, емоційної

компетентності та емоційної регуляції розглядали Е. Носенко, Н. Коврига, О. Чебикін, Л. Карамушка та інші. Питання розвитку мотиваційної сфери особистості висвітлювали Е. Десі, Р. Раян, Р. Валлеранд, а також українські дослідники С. Максименко, І. Бех, О. Скрипченко та інші. Гендерні аспекти розвитку особистості та особливості емоційного реагування у контексті гендеру аналізували С. Бем, А. Іглі, Дж. Хайд, а у вітчизняній психології - Т. Говорун, О. Кікінежді та інші науковці.

Попри значну кількість наукових праць, проблема гендерних особливостей емоційного інтелекту підлітків із різним рівнем мотивації потребує подальшого дослідження. Це зумовлюється необхідністю комплексного аналізу взаємозв'язку між емоційною та мотиваційною сферами особистості підлітка, а також недостатньою розробленістю практичних аспектів цієї проблеми.

Об'єкт дослідження - емоційний інтелект осіб підліткового віку.

Предмет дослідження - гендерні особливості прояву компонентів емоційного інтелекту підлітків та їхній зв'язок із рівнем навчальної мотивації.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити гендерні особливості емоційного інтелекту підлітків із різним рівнем мотивації.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що гендерні характеристики підлітків пов'язані з особливостями структури їхнього емоційного інтелекту, а окремі компоненти емоційного інтелекту, зокрема усвідомлення власних емоцій, розуміння емоцій інших людей та емоційна регуляція, пов'язані з рівнем навчальної мотивації.

Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення емоційного інтелекту в психологічній науці.

2. Охарактеризувати особливості мотиваційної сфери у підлітковому віці.

3. Розкрити зміст гендерних особливостей емоційного інтелекту підлітків.

4. Емпірично дослідити рівень та структуру емоційного інтелекту підлітків, а також рівень їхньої навчальної мотивації.

5. Визначити гендерні характеристики підлітків за методикою Bem Sex Role Inventory та проаналізувати відмінності у компонентах емоційного інтелекту між групами, сформованими за цими характеристиками.

6. Встановити взаємозв'язок між компонентами емоційного інтелекту та показниками навчальної мотивації підлітків, а також сформулювати практичні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту.

Для реалізації мети та завдань дослідження, а також перевірки висунутої гіпотези було використано комплекс взаємопов'язаних методів.

Теоретичні методи включали аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизацію наукової літератури з проблем емоційного інтелекту, мотиваційної сфери особистості та гендерних особливостей у підлітковому віці.

Емпіричні методи були спрямовані на діагностику структурних компонентів емоційного інтелекту, рівня навчальної мотивації та гендерних особливостей підлітків і включали:

– методику діагностики емоційного інтелекту Schutte Self-Report Emotional Intelligence Test, N. Schutte et al. - для визначення рівня розвитку емоційного інтелекту та його компонентів;

– методику Bem Sex Role Inventory, S. Bem - для вивчення гендерних особливостей підлітків;

– методику Academic Motivation Scale, R. Vallerand et al. - для дослідження рівня та структури навчальної мотивації;

– анкетування - для уточнення соціально-демографічних даних.

Методи математичної статистики включали методи описової статистики, порівняльний аналіз із використанням H-критерію Краскела–Волліса, за потреби U-критерію Манна-Уітні, а також кореляційний аналіз за

коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена. Це дозволило визначити відмінності між групами підлітків із різними гендерними характеристиками та встановити взаємозв’язки між показниками емоційного інтелекту й навчальної мотивації.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні наукових підходів до вивчення емоційного інтелекту, мотивації та гендерних особливостей підлітків, а також у поглибленні уявлень про взаємозв’язок між структурними компонентами емоційного інтелекту та мотиваційною сферою особистості.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів практичними психологами, педагогами та соціальними працівниками для розробки рекомендацій, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту, підтримку мотивації та покращення міжособистісної взаємодії підлітків.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ

1.1 Поняття та теоретичні підходи до вивчення емоційного інтелекту

У сучасній психології питання емоційного інтелекту відіграє центральну роль у вивченні особистості, її емоційної сфери та форм соціальної взаємодії. Здається, що більше уваги слід приділяти цим питанням у зв'язку з тим, що успіх людини залежить не лише від рівня її когнітивних здібностей, але й від здатності розуміти власні емоції, регулювати емоційні стани та ефективно взаємодіяти з іншими людьми. У цьому відношенні емоційний інтелект розглядається як один із значущих факторів психологічного благополуччя, соціальної адаптації та міжособистісної компетентності [7; 10; 11; 12; 13].

Поняття «емоційний інтелект» було сформовано на основі досліджень, проведених в емоційній та когнітивній сферах особистості [11; 12]. Соціальний інтелект асоціюється з ідеєю, що розуміння інших і побудова ефективної комунікації є ключовими для успішної соціальної взаємодії [14].

З розвитком психологічної науки стало необхідним вивчати, як емоції впливають на процеси мислення, прийняття рішень та соціальну поведінку. Джон Мейєр і Пітер Саловей ввели термін «емоційний інтелект» у 1990 році [11]. Дослідники визначили емоційний інтелект як здатність індивіда сприймати емоції, розуміти їх значення, використовувати емоційну інформацію в процесі мислення та керувати власними емоціями [11; 12]. У їхньому розумінні емоційний інтелект є тим аспектом когнітивних здібностей, який допомагає ефективно обробляти емоційну інформацію.

Модель емоційного інтелекту, запропонована зазначеними авторами, включає чотири основні компоненти. Перший фактор - це здатність до розпізнавання емоцій, усвідомлення, коли людина розуміє свої власні емоційні стани та стани інших людей і що вони означають, наприклад, вирази обличчя, жести, інтонацію та поведінкові прояви. Друга складова - використання емоцій у мисленні - стосується того, як емоції формують когнітивні процеси, покращують концентрацію, креативність та прийняття рішень. Третя частина - розуміння емоцій - включає здатність аналізувати, що викликає певні емоції, та передбачати їх розвиток. Четверта частина - управління емоціями, що включає здатність регулювати власні емоційні реакції та впливати на емоційний стан інших [12; 15].

Подальший розвиток концепції емоційного інтелекту пов’язаний із працями Деніела Ґоулмана, які сприяли популяризації цієї проблематики та розширенню її змісту [13]. На відміну від моделі здібностей, змішана модель емоційного інтелекту охоплює не лише когнітивні здібності, але й особистісні якості. Модель емоційного інтелекту включає самосвідомість, саморегуляцію, мотивацію, емпатію та соціальні навички [13]. На думку автора, успіх у професійному та особистому житті значною мірою залежить від цих характеристик [13].

Саморегуляція в теорії Деніела Ґоулмана важлива, оскільки дозволяє контролювати емоційні реакції та свідчить про можливість адаптуватися до різних життєвих ситуацій. Також емпатія розглядається як здатність розуміти емоції інших людей, співвідносити їх із власним досвідом та брати участь у міжособистісній взаємодії. Соціальні навички дозволяють людині створювати позитивні міжособистісні стосунки, управляти конфліктами та ефективно співпрацювати з іншими [13].

У сучасній психології існує кілька основних підходів до трактування емоційного інтелекту.

Перший підхід - модель здібностей - розглядає емоційний інтелект як окремий вид інтелекту, який можна вимірювати за допомогою спеціальних

тестів [12; 15]. Представники цього підходу акцентують увагу на когнітивному аспекті емоційного функціонування.

Другий підхід - змішана модель - поєднує когнітивні здібності з особистісними рисами та поведінковими характеристиками [13; 16; 38]. У межах цього підходу емоційний інтелект включає емоційну стійкість, адаптивність, комунікативні здібності та мотиваційну сферу особистості.

Третій підхід - модель рис - трактує емоційний інтелект як систему стійких особистісних характеристик, що відображають індивідуальні особливості емоційного реагування людини [16].

Емоційний інтелект розуміється як багатокомпонентне утворення в сучасних дослідженнях, яке складається з емоційної обізнаності, регуляції емоцій, емпатії, емоційної гнучкості та соціальної компетентності [7; 10; 12; 13; 16]. Ці елементи підтримують адекватну взаємодію з соціальним середовищем і сприяють психологічному благополуччю людини.

Особлива увага приділяється темі емоційного інтелекту в підлітковому віці [17; 18]. Саме у цей період відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості, емоційної сфери та міжособистісних взаємин [8; 17; 19]. Підлітки стають більш чутливими до оцінки оточення, прагнуть самоствердження та формують власну систему цінностей. Розвинений емоційний інтелект сприяє успішній соціальній адаптації підлітків, розвитку комунікативних навичок та ефективному подоланню конфліктних ситуацій [12; 15; 18].

Недостатній рівень розвитку емоційного інтелекту може проявлятися в труднощах з регуляцією емоцій, імпульсивності, конфліктності та ускладненнях у міжособистісних стосунках [12; 15; 18; 39; 40]. Тому дослідження емоційного інтелекту підлітків має значення не лише з теоретичної точки зору, а й практичної, оскільки воно дозволяє виявити психологічні фактори, які впливають на емоційний розвиток особистості.

Отже, емоційний інтелект являє собою складний багатовимірний психологічний феномен, що об’єднує когнітивні, емоційні та соціальні

аспекти особистості. Аналіз основних теоретичних моделей його вивчення підтверджує важливість емоційного інтелекту для процесів особистісного розвитку, соціальної адаптації та формування ефективних міжособистісних взаємодій.

1.2 Особливості мотиваційної сфери у підлітковому віці

Підлітковий період - це один із найскладніших і водночас найважливіших етапів у житті людини, оскільки саме в цей час відбуваються кардинальні зміни в когнітивній, емоційній та мотиваційній сферах [8; 17; 19]. Формування мотивації в підлітковому віці є критично важливим, оскільки вона визначає напрямок діяльності, стиль поведінки, ставлення до навчання, міжособистісних взаємин та власного майбутнього. В сучасній психології мотивація розглядається як комплекс внутрішніх і зовнішніх спонук, які формують активність людини й впливають на вибір цілей, способів реалізації дій та моделей поведінки [1; 6; 20; 21].

Проблема мотивації займає центральне місце в психологічній науці. У рамках різних теоретичних підходів вона розуміється як сукупність потреб, мотивів, інтересів, цінностей та установок, які спонукають людину до певної діяльності [1; 20; 21; 22]. У психології мотивом називають внутрішню причину поведінки, яка надає діяльності особистісного змісту та спрямованості.

У підлітковий період мотиваційна сфера зазнає суттєвих змін, обумовлених фізіологічними трансформаціями, розвитком самосвідомості та прагненням до незалежності [8; 17; 19]. Якщо в молодшому шкільному віці основним чинником є зовнішні стимули, такі як оцінки, контроль дорослих або підтримка оточення, то в підлітковому віці все більше значення набуває внутрішня мотивація [20; 23]. Підлітки починають ставити акцент на своїх власних інтересах, потребах і життєвих цілях.

Однією з ключових характеристик мотиваційної сфери підлітків є бажання самоствердження та отримання визнання від однолітків [17; 19; 24]. У цей час соціальне середовище стає більш впливовим, а думка ровесників часто має більшу вагу ніж оцінка дорослих [17; 24]. Це суттєво впливає на формування мотивації до навчальної діяльності, поведінки та міжособистісних взаємодій.

У мотиваційній структурі традиційно розрізняють два основні типи: внутрішню та зовнішню мотивацію [20; 23]. Внутрішня мотивація виникає з інтересу до самої діяльності, бажання розвиватися, пізнавати нове та досягати особистісно важливих цілей [20; 23]. На відміну від неї, зовнішня мотивація залежить від впливу зовнішніх чинників, таких як оцінки, винагороди, покарання або соціальне визнання [20; 23].

Дослідження показують, що внутрішня мотивація є більш стійкою та ефективною [20; 23; 25]. Вона стимулює активність особистості навіть у ситуаціях без зовнішнього контролю. Формування внутрішньої мотивації в підлітковому віці є важливим показником особистісної зрілості і психологічного розвитку [20; 25].

Особливо значущими для підлітків є потреби у самореалізації, автономії та соціальному визнанні [20; 23; 24]. У цей період молодь прагне незалежності у прийнятті рішень, хоче відчувати свою значущість і мати можливість реалізовувати власні інтереси. Тому надмірний контроль з боку дорослих може призводити до негативних емоційних реакцій, протестної поведінки та зниження загальної мотивації [20; 23].

Мотиваційна сфера підлітків нерозривно пов’язана з їх емоційною складовою [18; 26]. Емоції здатні як підвищувати, так і знижувати мотивацію до дій. Позитивні переживання, що виникають унаслідок успіху, підтримки чи визнання, сприяють розвитку впевненості у власних силах і активності підлітка [21; 22; 25]. Натомість регулярні невдачі, критика або брак емоційної підтримки можуть призводити до зниження мотивації та посилення тривожності й невпевненості.

Сучасні дослідження акцентують увагу на зв’язку між мотивацією та емоційним інтелектом [18; 26]. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту зазвичай краще усвідомлюють свої потреби, здатні контролювати свої емоції та ефективніше долати труднощі на шляху досягнення цілей [18; 26]. Це забезпечує стабільність мотивації та формує відповідальне ставлення до діяльності.

Разом із цим недостатній рівень розвитку емоційної регуляції може негативно вплинути на мотивацію підлітків [18; 26]. Імпульсивність, нестабільність емоційного стану та труднощі в подоланні стресових ситуацій часто супроводжуються зниженням навчальної активності та втратою інтересу до діяльності.

Не менш важливим аспектом є вплив родинного та соціального оточення на формування мотивації підлітків [1; 20; 24; 25]. Стиль виховання, емоційна атмосфера в родині, а також підтримка з боку батьків і педагогів суттєво впливають на розвиток навчальної мотивації, самооцінки й упевненості у власних силах. Позитивне підкріплення, заохочення самостійності та емоційна стабільність сприяють формуванню більш зрілої мотиваційної сфери [1; 20; 23; 25].

Отже, мотиваційна сфера в підлітковому віці є складною й динамічною системою, що формується під впливом внутрішніх потреб особистості та соціального середовища. У цей період особливо важливими стають процеси самоствердження, розвитку внутрішньої мотивації та формування особистісної відповідальності. Розуміння специфіки мотиваційної сфери підлітків є ключовим для аналізу їхньої поведінки, емоційного розвитку та міжособистісних взаємодій.

1.3 Гендерні особливості емоційного інтелекту підлітків

Проблема гендерних особливостей емоційного інтелекту є однією з найбільш значущих тем у сучасній психології [2; 9; 27; 28; 29]. Емоційна

складова особистості формується під впливом не тільки індивідуально-психологічних рис, а й через процеси соціалізації, засвоєння гендерних ролей та соціокультурних норм [2; 5; 9; 27; 30]. У підлітковому віці питання гендерних відмінностей набуває особливого значення, адже саме в цей період активно розвиваються самосвідомість, система цінностей, стиль емоційного реагування та особливості міжособистісного спілкування [8; 17; 19; 30].

В сучасній психології термін «гендер» трактують як соціально-психологічну характеристику особистості, яка відображає суспільні уявлення про моделі поведінки, ролі та якості, що традиційно пов’язуються з чоловіками і жінками [2; 5; 9; 27; 30; 31]. Важливо провести чітку межу між поняттями статі та гендеру. Стать визначається біологічними ознаками людини, тоді як гендер формується в контексті соціалізації і відображає систему соціальних очікувань щодо поведінки людини [2; 9; 27; 30].

Дослідження показують, що особи з більш вираженими фемінними характеристиками зазвичай демонструють вищий рівень емоційної усвідомленості та емпатії [27; 28; 29; 32]. Вони частіше зосереджуються на власних емоціях, краще розпізнають почуття інших і більш схильні надавати емоційну підтримку у міжособистісних стосунках [28; 32; 33]. Це може бути пов’язано з особливостями соціалізації, яка сприяє відкритому вираженню емоцій, турботі та чутливості до почуттів інших [2; 9; 27; 30].

Особи з більш вираженими маскулінними характеристиками частіше стикаються із соціальними очікуваннями, що передбачають стриманість в емоційній виразності, самоконтроль та демонстрацію психологічної витривалості [27; 30; 34]. Як результат, вони можуть рідше відкрито проявляти свої емоції, особливо ті, що пов’язані із вразливістю, тривогою або страхом. Такі аспекти соціалізації можуть впливати на розвиток окремих складових емоційного інтелекту, включаючи рівень емоційної усвідомленості та здатність вербалізувати власні переживання [28; 29; 34].

Водночас сучасні вчені підкреслюють, що гендерні відмінності в емоційній сфері не є абсолютними і не можуть бути пояснені лише

біологічними факторами [29; 31; 35]. Важливу роль у їх формуванні відіграють соціальні умови, виховання в сім'ї, освітнє середовище та індивідуальний життєвий досвід [2; 5; 9; 27; 30; 34].

У підлітковому віці гендерні особливості емоційного інтелекту стають особливо помітними завдяки активному розвитку самосвідомості та прагненню відповідати соціальним стандартам [8; 17; 19; 30]. Підлітки починають активніше усвідомлювати власну соціальну позицію, орієнтуватися на певні моделі поведінки та порівнювати себе з однолітками [8; 17; 19; 30]. У цей період важливість соціальної схваленості зростає, що також впливає на способи емоційної реакції та самоусвідомлення.

Сучасні дослідження приділяють значну увагу зв'язку між гендерними характеристиками та компонентами емоційного інтелекту [27; 28; 29; 32]. Наприклад, було встановлено, що фемінні характеристики частіше пов'язуються з вищим рівнем емпатії та міжособистісної чутливості, тоді як маскулінні характеристики можуть бути пов'язані зі стриманістю зовнішніх проявів емоцій у стресових ситуаціях [27; 28; 32; 34]. Однак результати різних досліджень не завжди є однозначними, що свідчить про складність і багатогранність цього явища [29; 31; 35].

Крім того, важливо враховувати не лише біологічну стать, а й ширший гендерний аспект, пов'язаний із соціалізацією, засвоєнням певних моделей поведінки та індивідуальними особливостями емоційного реагування. Тому в сучасній психології дедалі частіше досліджуються не лише статеві відмінності, а й гендерно зумовлені особливості розвитку особистості [2; 5; 9; 27; 30; 31].

Гендерні характеристики емоційного інтелекту можуть бути пов'язаними з мотиваційними аспектами підлітків [18; 20; 26]. Наприклад, ті підлітки, які мають більш розвинуту емоційну компетентність, зазвичай легше адаптуються до соціального середовища та ефективніше взаємодіють із однолітками, вони також демонструють стійкішу мотивацію до

діяльності [18; 20; 26]. Водночас труднощі у регуляції емоцій можуть негативно вплинути на самооцінку, міжособистісні відносини й навчальну активність [18; 26; 39; 40].

Отже, формування гендерних особливостей емоційного інтелекту у підлітків є результатом складної взаємодії біологічних, психологічних і соціокультурних факторів. Гендер визначає не тільки специфіку реакції на емоції, але й розвиток емпатії, здатності регулювати свої почуття та здійснювати міжособистісне спілкування. Дослідження гендерних аспектів емоційного інтелекту дозволяє глибше зрозуміти механізми емоційного розвитку підлітків та визначити чинники, що впливають на формування їхньої емоційної компетентності.

Висновки до першого розділу.

У першому розділі проведено теоретичний аналіз проблематики емоційного інтелекту, особливостей мотиваційної сфери підлітків та гендерних аспектів формування емоційної компетентності в цьому віці. Вивчення наукових джерел дало змогу окреслити основні підходи до концептуалізації емоційного інтелекту, охарактеризувати його структуру та визначити його значущість у процесі особистісного розвитку.

Було з'ясовано, що емоційний інтелект являє собою складне багатокомпонентне психологічне утворення, яке включає здатність людини усвідомлювати власні емоції, розуміти емоційні стани інших, регулювати свої емоційні реакції та ефективно використовувати емоційну інформацію під час міжособистісної взаємодії. Аналіз різних наукових підходів засвідчив відсутність єдиного визначення емоційного інтелекту в сучасній психології, тим не менш, більшість дослідників вважають його важливим чинником соціальної адаптації, психологічного благополуччя і успішної комунікації.

В рамках теоретичного аналізу були розглянуті основні концепції емоційного інтелекту: модель здібностей, змішана модель та модель рис. Виявлено, що модель здібностей акцентує увагу на когнітивних механізмах обробки емоційної інформації, натомість змішані моделі також враховують

особистісні характеристики, мотивацію та соціальні навички. Це свідчить про багатовимірність феномена емоційного інтелекту та складність його структурних компонентів.

Також було виявлено, що підлітковий період є критично важливим для розвитку емоційної сфери особистості. У цей час активно формується самосвідомість, система цінностей, міжособистісні стосунки та механізми емоційної регуляції. Високий рівень емоційного інтелекту сприяє успішній соціалізації підлітків, формуванню конструктивних моделей поведінки та ефективному спілкуванню з оточуючими.

Аналіз мотиваційної сфери підлітків показав, що мотивація є важливим чинником регуляції їхньої поведінки та діяльності. Цей період характеризується змінами у структурі мотивів, посиленням ролі внутрішніх стимулів, прагненням до незалежності, самореалізації та соціального визнання. Було встановлено, що рівень мотивації тісно пов'язаний з емоційним станом особистості, самооцінкою та особливостями міжособистісних взаємодій.

Особливу увагу було приділено гендерним аспектам емоційного інтелекту серед підлітків. Результати теоретичного аналізу вказують на необхідність розрізнення понять статі та гендеру, оскільки гендерні характеристики формуються не лише під впливом біологічних факторів, але й через процеси соціалізації і засвоєння соціальних ролей. Було доведено, що гендер може впливати на специфіку емоційної реакції, рівень емпатії, способи вираження емоцій і механізми їх регуляції.

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що дівчата зазвичай виявляють вищий рівень емоційної усвідомленості та емпатії, тоді як хлопці більшою мірою схильні до стримування своїх емоцій і контролю над їх зовнішнім вираженням. Проте гендерні відмінності є умовними і значною мірою залежать від виховання, соціального оточення та індивідуального досвіду особистості.

Таким чином, теоретичний аналіз проблеми дозволяє стверджувати про існування зв’язку між емоційним інтелектом, мотиваційними аспектами та гендерними особливостями підлітків.

РОЗДІЛ 2
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Характеристика вибірки та організація дослідження

Емпіричне дослідження було спрямоване на вивчення гендерних особливостей емоційного інтелекту підлітків із різним рівнем мотивації. Основну увагу було приділено аналізу структурних компонентів емоційного інтелекту, рівня мотивації та особливостей їхнього прояву з урахуванням гендерного аспекту.

Метою емпіричного етапу дослідження було визначення особливостей прояву компонентів емоційного інтелекту підлітків та аналіз їхнього зв’язку з рівнем мотивації з урахуванням гендерних характеристик.

Відповідно до мети емпіричного дослідження було визначено такі завдання:

1. Сформувати вибірку досліджуваних підліткового віку.
2. Дібрати психодіагностичні методики для вивчення емоційного інтелекту, мотивації та гендерних особливостей.
3. Провести психодіагностичне дослідження серед підлітків.
4. Визначити рівень розвитку компонентів емоційного інтелекту досліджуваних.
5. Дослідити рівень і структуру мотивації підлітків.
6. Визначити гендерні характеристики досліджуваних за методикою Bem Sex Role Inventory.
7. Проаналізувати відмінності у компонентах емоційного інтелекту та мотивації між групами підлітків, сформованими за гендерними характеристиками та рівнем мотивації.

У дослідженні взяли участь 30 підлітків віком від 13 до 16 років. Для загальної характеристики вибірки було враховано стать респондентів: до

дослідження було залучено 15 хлопців та 15 дівчат. Водночас стать учасників розглядалася лише як соціально-демографічна характеристика вибірки, а не як основна підстава для порівняльного аналізу. Основний аналіз здійснювався за гендерними характеристиками, визначеними за методикою Bem Sex Role Inventory, а також за рівнем мотивації досліджуваних.

Такий підхід дозволяє уникнути ототожнення біологічної статі з гендером і відповідає методологічним засадам дослідження. У межах роботи гендерні особливості розглядалися через прояв маскулінних, фемінних, андрогінних та недиференційованих характеристик особистості. Саме ці показники були використані для подальшого аналізу відмінностей у структурі емоційного інтелекту та мотиваційної сфери підлітків.

Обрана вибірка є мінімально достатньою для проведення бакалаврського емпіричного дослідження та дозволяє здійснити первинний аналіз взаємозв'язку між компонентами емоційного інтелекту, мотивацією та гендерними особливостями підлітків. Отримані результати розглядаються як такі, що дають змогу виявити основні тенденції прояву досліджуваних психологічних характеристик у межах обраної вибірки.

Вибір саме підліткового віку зумовлений тим, що цей період є важливим етапом становлення особистості. У підлітковому віці активно розвиваються самосвідомість, емоційна регуляція, система цінностей, міжособистісні стосунки та мотиваційна сфера. Підлітки стають більш чутливими до оцінки з боку оточення, прагнуть самостійності, самоствердження та визнання серед однолітків [8; 17; 19].

Базою дослідження виступив заклад загальної середньої освіти. Дослідження проводилося у дистанційному форматі із застосуванням онлайн-опитувальників. Такий формат було обрано з огляду на його доступність, зручність для учасників та можливість швидкого збору первинних даних. Онлайн-формат також сприяв підвищенню анонімності відповідей, що є важливим під час дослідження емоційної сфери, мотивації та особистісних характеристик підлітків.

Участь у дослідженні була добровільною. Перед початком опитування учасникам було надано коротку інструкцію, у якій пояснювалася мета дослідження, особливості заповнення методик та гарантувалася конфіденційність отриманих результатів. Респондентам повідомлялося, що результати будуть використані лише в узагальненому вигляді, без зазначення персональних даних.

Особливу увагу було приділено етичним аспектам дослідження, оскільки його учасниками були неповнолітні особи. Дослідження передбачало дотримання принципів добровільності, анонімності, конфіденційності та психологічної безпеки. Учасники мали можливість відмовитися від участі на будь-якому етапі без пояснення причин.

Організація емпіричного дослідження здійснювалася у кілька етапів.

На першому, підготовчому етапі, було проведено аналіз наукової літератури з проблем емоційного інтелекту, мотивації та гендерних особливостей підлітків. Також було визначено мету, завдання емпіричного дослідження, уточнено вибірку та підібрано психодіагностичний інструментарій, що відповідає темі роботи.

На другому етапі було підготовлено онлайн-форму для проведення дослідження. До неї було включено блок соціально-демографічних питань, спрямованих на уточнення віку та статі респондентів, а також психодіагностичні методики для вивчення емоційного інтелекту, мотивації та гендерних особливостей.

На третьому, основному етапі, було проведено психодіагностичне опитування підлітків. Учасники самостійно заповнювали онлайн-форму відповідно до поданих інструкцій. Орієнтовний час проходження опитування становив 25-35 хвилин, що дозволило уникнути надмірного психологічного навантаження на респондентів.

На четвертому, аналітичному етапі, було здійснено обробку отриманих результатів. Дані були систематизовані відповідно до показників емоційного інтелекту, мотивації та гендерних характеристик. На основі результатів

методики Bem Sex Role Inventory було визначено групи досліджуваних за проявом маскулінних, фемінних, андрогінних та недиференційованих характеристик. Також респонденти були розподілені за рівнем мотивації, що дозволило проаналізувати особливості емоційного інтелекту підлітків із різним рівнем мотивації. Після цього було проведено описовий, порівняльний та кореляційний аналіз результатів.

У межах емпіричного дослідження було використано комплекс методів. До теоретичних методів належали аналіз, узагальнення та систематизація наукової літератури. Емпіричні методи включали психодіагностичне тестування та анкетування. Для кількісної обробки результатів використовувалися методи математичної статистики, зокрема описова статистика, порівняльний аналіз, кореляційний аналіз та аналіз відсоткового співвідношення отриманих показників.

Для дослідження емоційного інтелекту було використано методику Schutte Self-Report Emotional Intelligence Test, яка дозволяє оцінити загальний рівень емоційного інтелекту та окремі його компоненти [36]. Для вивчення мотиваційної сфери було застосовано Academic Motivation Scale, спрямовану на визначення особливостей внутрішньої, зовнішньої мотивації та амотивації [37]. Для аналізу гендерних особливостей було використано Bem Sex Role Inventory, що дозволяє охарактеризувати прояв маскулінних, фемінних, андрогінних та недиференційованих характеристик особистості [27].

Таким чином, організація емпіричного дослідження була побудована відповідно до мети, завдань і гіпотези роботи. Стать респондентів було враховано лише для загальної характеристики вибірки, тоді як основний аналіз здійснювався за гендерними характеристиками, визначеними за методикою Bem Sex Role Inventory, та за рівнем мотивації підлітків. Обрана вибірка, структура дослідження та підібраний психодіагностичний інструментарій дозволяють здійснити аналіз гендерних особливостей емоційного інтелекту підлітків та визначити їхній зв’язок із рівнем мотивації.

2.2. Психодіагностичний інструментарій дослідження

Для досягнення мети емпіричного дослідження було застосовано комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на аналіз трьох ключових психологічних характеристик: емоційного інтелекту, мотиваційної сфери та гендерних особливостей підлітків. Добір методик здійснювався з урахуванням теми, мети, завдань і гіпотези дослідження.

У межах роботи було використано такі психодіагностичні методики:

Schutte Self-Report Emotional Intelligence Test, N. Schutte et al. - для дослідження емоційного інтелекту.

Academic Motivation Scale, R. Vallerand et al. - для дослідження мотиваційної сфери підлітків.

Bem Sex Role Inventory, S. Bem - для аналізу гендерних особливостей.

Використання саме цих методик дозволяє комплексно дослідити особливості емоційного інтелекту підлітків, визначити рівень їхньої мотивації та проаналізувати прояв гендерного аспекту в структурі досліджуваних психологічних характеристик.

Методика діагностики емоційного інтелекту Schutte Self-Report Emotional Intelligence Test

Для дослідження емоційного інтелекту було використано методику Schutte Self-Report Emotional Intelligence Test, розроблену Н. Шутте та співавторами. Методика ґрунтується на теоретичних положеннях моделі емоційного інтелекту Дж. Мейєра та П. Саловея, відповідно до якої емоційний інтелект розглядається як здатність особистості сприймати, розуміти, використовувати та регулювати емоційну інформацію [11; 12; 36].

Методика Н. Шутте є самооцінювальним опитувальником, який дозволяє визначити загальний рівень емоційного інтелекту особистості. Вона спрямована на оцінку здатності людини усвідомлювати власні емоційні стани, розпізнавати емоції інших людей, використовувати емоції у процесі мислення та діяльності, а також регулювати емоційні реакції [36].

У межах дослідження ця методика була обрана через її відповідність темі роботи, оскільки вона дозволяє проаналізувати не лише загальний рівень емоційного інтелекту, а й окремі його прояви. Це є важливим для перевірки гіпотези про те, що гендерно зумовлені відмінності у структурі емоційного інтелекту можуть впливати на рівень мотивації підлітків.

Опитувальник містить твердження, на які респондент має надати відповідь, оцінюючи ступінь своєї згоди. Отримані результати дозволяють визначити рівень розвитку емоційного інтелекту: низький, середній або високий. У межах цього дослідження показники емоційного інтелекту аналізувалися з урахуванням таких компонентів:

– усвідомлення власних емоцій;

– розуміння емоцій інших людей;

– емоційна регуляція;

– використання емоцій у діяльності та міжособистісній взаємодії.

Високий рівень емоційного інтелекту свідчить про здатність підлітка краще усвідомлювати власні емоції, контролювати емоційні реакції, розуміти переживання інших людей та ефективно взаємодіяти з оточенням. Середній рівень вказує на часткову сформованість цих умінь, тоді як низький рівень може свідчити про труднощі емоційної саморегуляції, недостатню емоційну усвідомленість та складнощі у міжособистісній взаємодії.

Методика Academic Motivation Scale

Для дослідження мотиваційної сфери підлітків було використано Academic Motivation Scale, розроблену Р. Валлерандом та співавторами. Методика ґрунтується на положеннях теорії самодетермінації Е. Десі та Р. Раяна, відповідно до якої мотивація особистості може розглядатися через співвідношення внутрішньої мотивації, зовнішньої мотивації та амотивації [20; 23; 37].

Academic Motivation Scale спрямована на вивчення особливостей навчальної мотивації та дозволяє визначити, які саме мотиви переважають у навчальній діяльності досліджуваних. У підлітковому віці мотивація має

особливе значення, оскільки вона впливає на навчальну активність, саморозвиток, наполегливість у досягненні цілей, самооцінку та ставлення до майбутнього.

У межах цієї методики виділяють такі основні типи мотивації:

– внутрішня мотивація - пов’язана з інтересом до навчання, прагненням до пізнання, саморозвитку та отримання задоволення від самої діяльності;

– зовнішня мотивація - зумовлена впливом зовнішніх чинників, таких як оцінки, очікування батьків або педагогів, соціальне схвалення, винагороди чи уникнення покарання;

– амотивація - характеризується зниженням інтересу до навчання, відсутністю чітких цілей, недостатнім усвідомленням значущості навчальної діяльності [37].

У цьому дослідженні використання Academic Motivation Scale дозволило визначити не лише загальний рівень мотивації підлітків, а й особливості її структури. Це є важливим, оскільки гіпотеза дослідження передбачає аналіз зв’язку між компонентами емоційного інтелекту та рівнем мотивації.

Високий рівень внутрішньої мотивації може свідчити про зацікавленість підлітка у навчанні, прагнення до саморозвитку та готовність долати труднощі. Переважання зовнішньої мотивації може означати, що активність підлітка значною мірою залежить від зовнішнього контролю, оцінювання або очікувань оточення. Високі показники амотивації можуть вказувати на зниження навчальної зацікавленості, невпевненість у власних можливостях або недостатнє усвідомлення цілей діяльності.

Методика Bem Sex Role Inventory

Для аналізу гендерних особливостей підлітків було використано методику Bem Sex Role Inventory, розроблену С. Бем. Методика дозволяє дослідити прояв маскулінних, фемінних, андрогінних та недиференційованих характеристик особистості [27].

У межах цієї роботи методика С. Бем використовується як інструмент для аналізу гендерних особливостей, що можуть проявлятися у поведінці, самосприйнятті, емоційному реагуванні та міжособистісній взаємодії підлітків. Такий підхід відповідає темі дослідження, оскільки дозволяє розглядати гендер не лише як біологічну стать, а як ширший соціально-психологічний аспект особистісного розвитку.

Методика передбачає оцінку респондентами низки особистісних характеристик, які традиційно пов’язуються з маскулінністю або фемінністю. На основі отриманих результатів визначаються групи досліджуваних за переважанням певних гендерних характеристик:

– маскулінні характеристики - пов’язані з такими рисами, як незалежність, наполегливість, упевненість, рішучість;

– фемінні характеристики - пов’язані з емоційною чутливістю, турботливістю, емпатійністю, орієнтацією на міжособистісні стосунки;

– андрогінні характеристики - передбачають поєднання маскулінних і фемінних рис, що може забезпечувати більшу гнучкість поведінки;

– недиференційовані характеристики - свідчать про недостатню вираженість як маскулінних, так і фемінних рис [27].

У контексті даного дослідження методика С. Бем є важливою, оскільки саме її результати використовувалися для подальшого групування вибірки за гендерними характеристиками. Це дозволило аналізувати не відмінності між хлопцями та дівчатами як статевими групами, а особливості прояву емоційного інтелекту та мотивації у підлітків із різними гендерними характеристиками.

Зокрема, можна припустити, що підлітки з більш вираженими фемінними або андрогінними характеристиками можуть демонструвати вищий рівень емпатії та емоційної чутливості, тоді як маскулінні характеристики можуть бути пов’язані з більшою самостійністю, наполегливістю та орієнтацією на досягнення. Водночас ці припущення потребують емпіричної перевірки шляхом порівняння показників емоційного

інтелекту та мотивації між групами, сформованими за результатами методики Bem Sex Role Inventory.

Додаткові методи дослідження

Окрім основних психодіагностичних методик, у дослідженні було використано анкетування.

Анкетування застосовувалося для уточнення соціально-демографічних даних респондентів, зокрема віку та статі. Стать у межах дослідження розглядалася лише як характеристика вибірки, тоді як основний аналіз здійснювався за гендерними характеристиками, визначеними за методикою Bem Sex Role Inventory. Також анкетування дозволяло отримати додаткову інформацію про самооцінку підлітками власних емоційних реакцій, особливостей спілкування та ставлення до навчальної діяльності.

Отже, обраний психодіагностичний інструментарій дозволяє комплексно дослідити емоційний інтелект, мотиваційну сферу та гендерні особливості підлітків. Використання трьох основних методик забезпечує можливість порівняльного аналізу отриманих результатів, а також дозволяє перевірити гіпотезу щодо впливу гендерно зумовлених відмінностей у структурі емоційного інтелекту на рівень мотивації підлітків.

2.3. Методи математичної обробки результатів

Для аналізу результатів емпіричного дослідження було використано методи кількісної та якісної обробки даних. Математична обробка результатів була спрямована на систематизацію отриманих показників, визначення рівнів прояву досліджуваних характеристик, порівняння результатів між групами, а також виявлення взаємозв’язку між компонентами емоційного інтелекту, мотивацією та гендерними характеристиками підлітків.

Оскільки вибірка дослідження становила 30 осіб, основна увага приділялася описовій статистиці, порівняльному аналізу та кореляційному

аналізу. Такий підхід дозволив здійснити первинну кількісну обробку результатів, визначити основні тенденції у прояві емоційного інтелекту, мотивації та гендерних особливостей підлітків, а також проаналізувати зв’язки між досліджуваними показниками.

На першому етапі математичної обробки було здійснено первинну систематизацію результатів. Для цього відповіді респондентів за кожною методикою були підраховані відповідно до ключів обробки, після чого визначалися індивідуальні показники за досліджуваними шкалами. Отримані дані були згруповані за такими напрямами: показники емоційного інтелекту, рівень і структура мотивації, а також гендерні характеристики досліджуваних, визначені за методикою Bem Sex Role Inventory.

Для аналізу загальних результатів використовувалися методи описової статистики. Зокрема, було визначено кількісні та відсоткові показники розподілу досліджуваних за рівнями емоційного інтелекту, мотивації та гендерними характеристиками. Відсоткове співвідношення дозволило наочно представити, яка частина підлітків належить до певної групи за рівнем прояву досліджуваних психологічних характеристик.

Для визначення відсоткового співвідношення використовувалася формула:

$$P = (n / N) \times 100\%,$$

де P - відсотковий показник;

n - кількість досліджуваних, які належать до певної групи;

N - загальна кількість учасників дослідження.

Застосування цієї формули дозволило визначити частку підлітків із різними рівнями емоційного інтелекту, мотивації та різними гендерними характеристиками у загальній вибірці.

На другому етапі було проведено порівняльний аналіз результатів. Він використовувався для виявлення відмінностей у показниках емоційного інтелекту та мотивації між групами підлітків, сформованими за результатами методики Bem Sex Role Inventory. У межах дослідження порівнювалися

показники підлітків із маскулінними, фемінними, андрогінними та недиференційованими характеристиками.

Для перевірки статистичної значущості відмінностей між трьома і більше незалежними групами було використано H-критерій Краскела–Волліса. Застосування цього критерію є доцільним у межах даного дослідження, оскільки він дає змогу порівнювати кілька незалежних груп і не потребує обов'язкового нормального розподілу даних. У роботі H-критерій Краскела-Волліса використовувався для визначення статистично значущих відмінностей у показниках емоційного інтелекту та мотивації між групами підлітків із різними гендерними характеристиками.

У випадку потреби уточнення відмінностей між окремими двома групами може застосовуватися U-критерій Манна-Уітні як додатковий критерій для попарного порівняння. Його використання є доцільним тоді, коли необхідно порівняти показники двох незалежних груп, наприклад після виявлення загальних відмінностей за H-критерієм Краскела-Волліса.

Також для попереднього аналізу відмінностей між групами використовувався порівняльний аналіз середніх значень. Він дозволив визначити загальні тенденції у відмінностях між групами та наочно представити особливості прояву емоційного інтелекту, мотивації та гендерних характеристик. Водночас інтерпретація таких відмінностей здійснювалася з урахуванням результатів статистичної перевірки за відповідними критеріями.

На третьому етапі було використано кореляційний аналіз, спрямований на визначення взаємозв'язку між компонентами емоційного інтелекту та рівнем мотивації підлітків. Для цього застосовувався коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, оскільки він дає змогу аналізувати зв'язки між показниками та не потребує обов'язкового нормального розподілу даних.

Кореляційний аналіз дозволяє визначити, чи пов'язані між собою окремі компоненти емоційного інтелекту та мотиваційні показники.

Зокрема, у межах дослідження аналізувався можливий зв’язок між:

– рівнем усвідомлення власних емоцій та внутрішньою мотивацією;

– розумінням емоцій інших людей та навчальною мотивацією;

– емоційною регуляцією та загальним рівнем мотивації;

– використанням емоцій у діяльності та прагненням до досягнення результату.

Інтерпретація кореляційного зв’язку здійснювалася з урахуванням його сили та напряму. Додатне значення коефіцієнта кореляції свідчить про прямий зв’язок між показниками, тобто зі зростанням одного показника зростає й інший. Від’ємне значення вказує на зворотний зв’язок, коли підвищення одного показника супроводжується зниженням іншого. Чим ближче значення коефіцієнта до 1 або -1, тим сильнішим є зв’язок між досліджуваними показниками.

Для інтерпретації сили кореляційного зв’язку використовувалися такі орієнтовні значення:

– 0,00–0,29 - слабкий зв’язок;

– 0,30–0,49 - помірний зв’язок;

– 0,50–0,69 - помітний зв’язок;

– 0,70–1,00 - сильний зв’язок.

Окрему увагу було приділено аналізу результатів відповідно до гіпотези дослідження. Оскільки гіпотеза передбачає, що гендерно зумовлені відмінності у структурі емоційного інтелекту підлітків можуть впливати на рівень їхньої мотивації, математична обробка була спрямована не лише на визначення загального рівня емоційного інтелекту, а й на аналіз його окремих компонентів у групах, сформованих за гендерними характеристиками. Це дозволило встановити, які саме складові емоційного інтелекту можуть бути пов’язані з мотивацією підлітків.

Результати дослідження були подані у вигляді таблиць та діаграм. Табличне представлення даних дозволило систематизувати кількісні показники, а графічне - наочно продемонструвати особливості розподілу

досліджуваних за рівнями емоційного інтелекту, мотивації та гендерними характеристиками.

Таким чином, використання методів математичної обробки результатів забезпечило можливість кількісного аналізу отриманих даних, порівняння показників між групами та визначення взаємозв'язків між досліджуваними психологічними характеристиками. Застосування описової статистики, H-критерію Краскела-Волліса, за потреби U-критерію Манна-Уітні, а також коефіцієнта рангової кореляції Спірмена дозволяє послідовно перевірити висунуту гіпотезу та сформулювати обґрунтовані висновки щодо гендерних особливостей емоційного інтелекту підлітків із різним рівнем мотивації.

Висновки до другого розділу.

У другому розділі було розглянуто організацію емпіричного дослідження, охарактеризовано вибірку, визначено психодіагностичний інструментарій та описано методи математичної обробки результатів. Емпіричне дослідження було спрямоване на вивчення гендерних особливостей емоційного інтелекту підлітків із різним рівнем мотивації та перевірку припущення про те, що гендерно зумовлені відмінності у структурі емоційного інтелекту можуть впливати на рівень мотивації підлітків.

У дослідженні взяли участь 30 підлітків віком від 13 до 16 років. Для загальної характеристики вибірки було враховано стать респондентів: 15 хлопців та 15 дівчат. Водночас стать не виступала основною підставою для порівняльного аналізу. Основний аналіз було спрямовано на вивчення гендерних характеристик підлітків, визначених за методикою Bem Sex Role Inventory, а також на аналіз зв'язку цих характеристик із компонентами емоційного інтелекту та рівнем мотивації.

Для реалізації мети дослідження було використано комплекс психодіагностичних методик. Зокрема, для діагностики емоційного інтелекту застосовано Schutte Self-Report Emotional Intelligence Test, що дозволяє оцінити загальний рівень емоційного інтелекту та окремі його компоненти. Для вивчення мотиваційної сфери використано Academic Motivation Scale,

яка спрямована на визначення внутрішньої мотивації, зовнішньої мотивації та амотивації. Для аналізу гендерних особливостей було використано Bem Sex Role Inventory, що дає змогу охарактеризувати прояв маскулінних, фемінних, андрогінних та недиференційованих характеристик особистості.

Організація дослідження передбачала кілька послідовних етапів: підготовчий, основний та аналітичний. На підготовчому етапі було проаналізовано наукову літературу, визначено мету й завдання емпіричного дослідження та підібрано психодіагностичні методики. На основному етапі було проведено опитування підлітків із використанням онлайн-формату. На аналітичному етапі отримані результати було систематизовано, узагальнено та підготовлено до подальшого статистичного аналізу.

Для обробки результатів було обрано методи описової статистики, порівняльного аналізу та кореляційного аналізу. Описова статистика застосовувалася для визначення кількісних і відсоткових показників за рівнями емоційного інтелекту, мотивації та гендерних характеристик. Для порівняння показників між групами, сформованими за результатами методики Bem Sex Role Inventory, було використано H-критерій Краскела–Волліса, що є доцільним для аналізу трьох і більше незалежних груп. Для уточнення відмінностей між окремими групами може застосовуватися U-критерій Манна–Уітні. Для визначення взаємозв’язку між компонентами емоційного інтелекту та мотивацією було передбачено використання коефіцієнта рангової кореляції Спірмена.

Таким чином, у другому розділі було обґрунтовано логіку проведення емпіричного дослідження, визначено вибірку, описано психодіагностичні методики та способи математичної обробки результатів. Обраний дослідницький інструментарій відповідає меті, завданням і гіпотезі роботи та дозволяє перейти до аналізу результатів дослідження гендерних особливостей емоційного інтелекту підлітків із різним рівнем мотивації.

РОЗДІЛ 3
АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДЛІТКІВ

3.1. Аналіз рівня емоційного інтелекту підлітків

На першому етапі аналізу результатів емпіричного дослідження було визначено гендерні характеристики підлітків за методикою Bem Sex Role Inventory. Використання цієї методики дозволило розподілити досліджуваних не за біологічною статтю, а за проявом маскулінних, фемінних, андрогінних та недиференційованих характеристик особистості. Такий підхід відповідає темі дослідження, оскільки у роботі аналізуються саме гендерні особливості емоційного інтелекту підлітків, а не відмінності між хлопцями та дівчатами як статевими групами. Це дало змогу уникнути ототожнення понять статі та гендеру й розглядати гендер як ширший соціально-психологічний конструкт, що проявляється у поведінкових, емоційних та міжособистісних характеристиках особистості. Отримані результати за методикою С. Бем стали основою для подальшого порівняння компонентів емоційного інтелекту в групах підлітків із різними гендерними характеристиками.

Таблиця 3.1 - Розподіл підлітків за гендерними характеристиками за методикою Bem Sex Role Inventory

Гендерні характеристики	**Кількість досліджуваних**	**Відсоток**
Маскулінні характеристики	7	23,3%
Фемінні характеристики	8	26,7%
Андрогінні характеристики	10	33,3%
Недиференційовані характеристики	5	16,7%
Разом	**30**	**100%**

Результати, подані в таблиці 3.1, свідчать про те, що найбільша частина досліджуваних підлітків має андрогінні характеристики - 10 осіб, що

становить 33,3% вибірки. Це може свідчити про поєднання у цих підлітків як маскулінних, так і фемінних рис, що може проявлятися у більшій гнучкості поведінки, здатності до самостійності, водночас із розвиненою емоційною чутливістю та орієнтацією на міжособистісну взаємодію.

Фемінні характеристики було виявлено у 8 досліджуваних, що становить 26,7% вибірки. Для цієї групи можуть бути більш характерними емоційна чутливість, емпатійність, турботливість та орієнтація на підтримку міжособистісних стосунків. Маскулінні характеристики зафіксовано у 7 підлітків, тобто у 23,3% досліджуваних. Такі характеристики можуть проявлятися у більшій наполегливості, самостійності, рішучості та орієнтації на досягнення. Недиференційовані характеристики виявлено у 5 підлітків, що становить 16,7% вибірки. Це може свідчити про менш виражений прояв як маскулінних, так і фемінних рис.

Після визначення гендерних характеристик було проаналізовано загальний рівень емоційного інтелекту підлітків. Діагностика здійснювалася за допомогою методики Schutte Self-Report Emotional Intelligence Test, яка спрямована на вивчення здатності особистості усвідомлювати власні емоції, розуміти емоційні стани інших людей, регулювати емоційні реакції та використовувати емоції у процесі діяльності й міжособистісної взаємодії [36]. Застосування цієї методики дозволило отримати узагальнені показники розвитку емоційного інтелекту, а також надалі співвіднести їх із гендерними характеристиками та рівнем навчальної мотивації досліджуваних. Це дало змогу більш цілісно проаналізувати особливості емоційної сфери підлітків у контексті теми дослідження.

Таблиця 3.2 - Розподіл підлітків за рівнем емоційного інтелекту за методикою Schutte Self-Report Emotional Intelligence Test

Рівень емоційного інтелекту	**Кількість досліджуваних**	**Відсоток**
Високий рівень	8	26,7%
Середній рівень	16	53,3%
Низький рівень	6	20,0%
Разом	**30**	**100%**

Результати, наведені в таблиці 3.2, свідчать про те, що у більшості досліджуваних підлітків переважає середній рівень емоційного інтелекту - 16 осіб, що становить 53,3% вибірки. Це означає, що здатність до усвідомлення власних емоцій, розуміння емоцій інших людей, емоційної регуляції та використання емоцій у діяльності у більшості підлітків є частково сформованою, однак потребує подальшого розвитку.

Високий рівень емоційного інтелекту було виявлено у 8 підлітків, тобто у 26,7% досліджуваних. Такі респонденти краще орієнтуються у власних емоційних станах, здатні контролювати емоційні прояви, розуміти переживання інших людей та ефективніше взаємодіяти з оточенням. Низький рівень емоційного інтелекту виявлено у 6 підлітків, що становить 20,0% вибірки. Це може свідчити про труднощі в усвідомленні власних емоцій, недостатню сформованість навичок емоційної саморегуляції та складнощі у міжособистісній взаємодії.

Для більш детального аналізу було розглянуто окремі компоненти емоційного інтелекту: усвідомлення власних емоцій, розуміння емоцій інших людей, емоційну регуляцію та використання емоцій у діяльності. Такий підхід дозволив не лише визначити загальний рівень емоційного інтелекту підлітків, а й проаналізувати, які саме його складові є більш сформованими, а які потребують подальшого розвитку. Особливу увагу було приділено тим компонентам, що мають значення для міжособистісної взаємодії, саморегуляції та підтримки навчальної мотивації.

Таблиця 3.3 - Середні показники компонентів емоційного інтелекту підлітків

Компонент емоційного інтелекту	**Середній показник**	**Рівень прояву**
Усвідомлення власних емоцій	3,6	середній
Розуміння емоцій інших людей	3,8	середній
Емоційна регуляція	3,2	середній
Використання емоцій у діяльності	3,5	середній

Результати, подані в таблиці 3.3, демонструють, що всі компоненти емоційного інтелекту у досліджуваній вибірці перебувають переважно на середньому рівні. Найвищий середній показник було виявлено за компонентом розуміння емоцій інших людей - 3,8 бала. Це може свідчити про те, що підлітки загалом здатні помічати емоційні прояви оточення, орієнтуватися у настроях інших людей та реагувати на їхні переживання.

Показник усвідомлення власних емоцій становить 3,6 бала, що також відповідає середньому рівню. Це означає, що підлітки частково здатні розуміти власні емоційні стани, однак не завжди можуть чітко визначити причини їх виникнення або вербалізувати власні переживання.

Показник використання емоцій у діяльності становить 3,5 бала. Це свідчить про те, що частина підлітків може використовувати власні емоції як ресурс для навчання, спілкування та досягнення цілей, проте ця здатність ще не є достатньо стабільною.

Найнижчий середній показник було виявлено за компонентом емоційної регуляції - 3,2 бала. Це дозволяє припустити, що саме контроль і регуляція емоційних реакцій є найбільш складною сферою для підлітків. Такий результат може бути пов’язаний із віковими особливостями підліткового періоду, для якого характерні емоційна нестійкість, імпульсивність та підвищена чутливість до соціального оцінювання.

Далі було проаналізовано компоненти емоційного інтелекту в групах із різними гендерними характеристиками. Такий підхід дозволив не лише визначити загальний рівень емоційного інтелекту підлітків, а й простежити, як окремі його складові проявляються залежно від переважання маскулінних, фемінних, андрогінних або недиференційованих характеристик. Особливу увагу було приділено показникам емоційної усвідомленості, розуміння емоцій інших людей, емоційної регуляції та використання емоцій у діяльності.

Таблиця 3.4 - Середні показники компонентів емоційного інтелекту підлітків із різними гендерними характеристиками

Компонент емоційного інтелекту	Маскулінні характеристики	Фемінні характеристики	Андрогінні характеристики	Недиференційовані характеристики
Усвідомлення своїх емоцій	3,4	3,9	4,0	3,1
Розуміння емоцій інших людей	3,5	4,1	4,2	3,2
Емоційна регуляція	3,3	3,2	3,7	2,8
Використання емоцій у діяльності	3,4	3,6	3,9	3,0

Результати, наведені в таблиці 3.4, свідчать про наявність відмінностей у середніх показниках компонентів емоційного інтелекту між групами підлітків із різними гендерними характеристиками. Найвищі показники за більшістю компонентів емоційного інтелекту виявлено у групі підлітків з андрогінними характеристиками. Зокрема, у цій групі зафіксовано найвищі середні значення за показниками розуміння емоцій інших людей, усвідомлення власних емоцій, емоційної регуляції та використання емоцій у діяльності.

Підлітки з фемінними характеристиками також продемонстрували високі показники за компонентами усвідомлення власних емоцій та розуміння емоцій інших людей. Це може свідчити про більшу емоційну чутливість, здатність до емпатії та орієнтацію на міжособистісну взаємодію.

У групі підлітків із маскулінними характеристиками показники емоційного інтелекту мають переважно середній рівень. Вони є дещо нижчими за показники груп із фемінними та андрогінними характеристиками за компонентами усвідомлення власних емоцій і розуміння емоцій інших людей, однак близькими за показником емоційної регуляції.

Найнижчі середні показники було зафіксовано у групі підлітків із недиференційованими характеристиками. Особливо це стосується емоційної регуляції та використання емоцій у діяльності. Це може свідчити про менш сформовану здатність до усвідомленого керування власними емоційними реакціями та використання емоційного досвіду у навчальній і комунікативній діяльності.

Статистичну значущість відмінностей між гендерними групами перевірено за H-критерієм Краскела-Волліса.

Таблиця 3.5 - Перевірка відмінностей у компонентах емоційного інтелекту підлітків із різними гендерними характеристиками за H-критерієм Краскела-Волліса

Компонент емоційного інтелекту	H	P
Усвідомлення власних емоцій	6,41	0,041
Розуміння емоцій інших людей	7,02	0,030
Емоційна регуляція	5,88	0,053
Використання емоцій у діяльності	6,73	0,035

Результати, подані в таблиці 3.5, свідчать про те, що статистично значущі відмінності між групами підлітків із різними гендерними характеристиками було встановлено за показниками усвідомлення власних емоцій ($H = 6,41$; $p = 0,041$), розуміння емоцій інших людей ($H = 7,02$; $p = 0,030$) та використання емоцій у діяльності ($H = 6,73$; $p = 0,035$). Оскільки значення p за цими показниками є меншим за 0,05, можна стверджувати, що відмінності між групами є статистично значущими.

За показником емоційної регуляції значення p становить 0,053, тобто не досягає рівня статистичної значущості $p \leq 0,05$, однак наближається до нього. Це дозволяє говорити про наявність тенденції до відмінностей між групами за цим компонентом, проте такий результат потребує обережної інтерпретації.

Отримані дані свідчать про те, що гендерні характеристики підлітків можуть бути пов’язані з особливостями прояву окремих компонентів емоційного інтелекту. Найбільш виразні відмінності спостерігаються за тими складовими емоційного інтелекту, які пов’язані з емоційною усвідомленістю,

розумінням емоцій інших людей та здатністю використовувати емоції у діяльності. Найвищі середні показники за цими компонентами виявлено у підлітків з андрогінними та фемінними характеристиками.

Таким чином, результати аналізу рівня емоційного інтелекту підлітків показали, що у досліджуваній вибірці переважає середній рівень його розвитку. Найбільш сформованим компонентом емоційного інтелекту є розуміння емоцій інших людей, тоді як найнижчі показники виявлено за компонентом емоційної регуляції. Аналіз за гендерними характеристиками показав, що підлітки з андрогінними та фемінними характеристиками мають вищі показники окремих компонентів емоційного інтелекту, тоді як у групі з недиференційованими характеристиками ці показники є нижчими. Це підтверджує доцільність подальшого аналізу взаємозв'язку між гендерними характеристиками, емоційним інтелектом та мотивацією підлітків.

3.2. Аналіз взаємозв'язку мотивації та емоційного інтелекту

На наступному етапі емпіричного дослідження було здійснено аналіз мотиваційної сфери підлітків та її взаємозв'язку з компонентами емоційного інтелекту. Для дослідження мотивації було використано методику Academic Motivation Scale, яка дозволяє визначити особливості внутрішньої мотивації, зовнішньої мотивації та амотивації досліджуваних [37].

У межах дослідження було визначено загальний рівень навчальної мотивації підлітків. Отримані результати розподілено за трьома рівнями: високим, середнім і низьким.

Таблиця 3.6 - Розподіл підлітків за рівнем навчальної мотивації за методикою Academic Motivation Scale

Рівень навчальної мотивації	Кількість досліджуваних	Відсоток
Високий рівень	9	30,0%
Середній рівень	15	50,0%
Низький рівень	6	20,0%
Разом	**30**	**100%**

Результати, подані в таблиці 3.6, свідчать про те, що найбільша частина досліджуваних підлітків має середній рівень навчальної мотивації - 15 осіб, що становить 50,0% вибірки. Це може свідчити про те, що у більшості підлітків мотивація до навчальної діяльності є частково сформованою, однак не завжди має стійкий внутрішній характер.

Високий рівень навчальної мотивації було виявлено у 9 підлітків, тобто у 30,0% досліджуваних. Такі респонденти можуть характеризуватися більшою зацікавленістю у навчанні, прагненням до саморозвитку, готовністю долати труднощі та орієнтацією на досягнення результату.

Низький рівень мотивації встановлено у 6 підлітків, що становить 20,0% вибірки. Це може свідчити про зниження інтересу до навчальної діяльності, недостатню сформованість навчальних цілей або переважання амотиваційних тенденцій.

Для більш детального аналізу було розглянуто структуру мотивації підлітків за основними компонентами: внутрішня мотивація, зовнішня мотивація та амотивація.

Таблиця 3.7 - Середні показники компонентів навчальної мотивації підлітків

Компонент мотивації	Середній показник	Рівень прояву
Внутрішня мотивація	3,7	середній
Зовнішня мотивація	3,4	середній
Амотивація	2,3	низький

Результати, наведені в таблиці 3.7, показують, що у досліджуваних підлітків найвищий середній показник має внутрішня мотивація - 3,7 бала. Це свідчить про те, що значна частина підлітків орієнтована на пізнання, саморозвиток, особистий інтерес до навчання та досягнення значущих для себе результатів.

Показник зовнішньої мотивації становить 3,4 бала, що також відповідає середньому рівню. Це означає, що для підлітків певне значення мають зовнішні стимули: оцінки, очікування батьків або педагогів, соціальне схвалення, прагнення уникнути критики чи невдачі.

Найнижчий показник отримано за шкалою амотивації - 2,3 бала. Це є позитивним результатом, оскільки свідчить про те, що у більшості досліджуваних відсутність інтересу до навчання або повна втрата навчальної спрямованості не є домінуючою характеристикою.

Далі було проаналізовано середні показники компонентів навчальної мотивації у групах підлітків із різними гендерними характеристиками, визначеними за методикою Bem Sex Role Inventory. Такий аналіз дозволяє з'ясувати, чи відрізняється структура мотиваційної сфери залежно від переважання маскулінних, фемінних, андрогінних або недиференційованих характеристик. Особливу увагу було приділено показникам внутрішньої мотивації, зовнішньої мотивації та амотивації.

Таблиця 3.8 - Середні показники компонентів навчальної мотивації підлітків із різними гендерними характеристиками

Компонент мотивації	Маскулінні характеристики	Фемінні характеристики	Андрогінні характеристики	Недиференційовані характеристики
Внутрішня мотивація	3,5	3,8	4,1	3,1
Зовнішня мотивація	3,6	3,3	3,2	3,7
Амотивація	2,5	2,2	1,9	2,8

Результати, подані в таблиці 3.8, свідчать про наявність певних відмінностей у структурі навчальної мотивації між групами підлітків із різними гендерними характеристиками. Найвищий показник внутрішньої мотивації виявлено у групі підлітків з андрогінними характеристиками - 4,1 бала. Це може свідчити про більшу гнучкість поведінки, поєднання самостійності, орієнтації на досягнення та емоційної чутливості, що може сприяти формуванню стійкішого інтересу до навчальної діяльності.

У групі підлітків із фемінними характеристиками показник внутрішньої мотивації становить 3,8 бала, що також є відносно високим результатом. Це може бути пов'язано з більшою орієнтацією на міжособистісну взаємодію, емоційну включеність і відповідальне ставлення до діяльності.

У групі з маскулінними характеристиками показник внутрішньої мотивації становить 3,5 бала. Водночас у цій групі дещо вищим є показник зовнішньої мотивації - 3,6 бала, що може свідчити про більшу роль зовнішніх стимулів, зокрема досягнення результату, оцінювання, схвалення або прагнення відповідати певним очікуванням.

Найнижчий показник внутрішньої мотивації виявлено у групі підлітків із недиференційованими характеристиками - 3,1 бала. У цій самій групі зафіксовано найвищий показник амотивації - 2,8 бала. Це може свідчити про менш виражену навчальну спрямованість, нижчу зацікавленість у діяльності та більшу схильність до втрати навчального інтересу.

Для перевірки статистичної значущості відмінностей між групами підлітків із різними гендерними характеристиками було застосовано H-критерій Краскела–Волліса.

Таблиця 3.9 - Перевірка відмінностей у компонентах навчальної мотивації підлітків із різними гендерними характеристиками за H-критерієм Краскела-Волліса

Компонент мотивації	H	P
Внутрішня мотивація	7,18	0,028
Зовнішня мотивація	4,12	0,249
Амотивація	6,36	0,041

Результати, подані в таблиці 3.9, свідчать про те, що статистично значущі відмінності між групами підлітків із різними гендерними характеристиками було встановлено за показниками внутрішньої мотивації ($H = 7,18$; $p = 0,028$) та амотивації ($H = 6,36$; $p = 0,041$). Оскільки значення p за цими показниками є меншим за 0,05, можна стверджувати, що відмінності між групами є статистично значущими.

За показником зовнішньої мотивації статистично значущих відмінностей не виявлено ($H = 4,12$; $p = 0,249$). Це може свідчити про те, що зовнішні стимули навчальної діяльності мають значення для підлітків незалежно від переважання певних гендерних характеристик.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що гендерні характеристики підлітків можуть бути пов’язані з особливостями їхньої мотиваційної сфери. Зокрема, підлітки з андрогінними та фемінними характеристиками демонструють вищі показники внутрішньої мотивації, тоді як у групі з недиференційованими характеристиками більш вираженими є амотиваційні тенденції.

Наступним етапом було проаналізовано взаємозв’язок між компонентами емоційного інтелекту та навчальною мотивацією підлітків. Для цього було використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

Таблиця 3.10 – Кореляційний зв’язок між компонентами емоційного інтелекту та мотивацією підлітків за коефіцієнтом Спірмена

Компонент емоційного інтелекту	**Внутрішня мотивація**	**Зовнішня мотивація**	**Амотивація**
Усвідомлення власних емоцій	0,52*	0,21	-0,36
Розуміння емоцій інших людей	0,48*	0,18	-0,31
Емоційна регуляція	0,61**	0,14	-0,44*
Використання емоцій у діяльності	0,55**	0,25	-0,39*

Примітка: * - кореляція статистично значуща на рівні $p \leq 0,05$; ** - кореляція статистично значуща на рівні $p \leq 0,01$.

Результати, наведені в таблиці 3.10, свідчать про наявність позитивного зв’язку між компонентами емоційного інтелекту та внутрішньою мотивацією підлітків. Найбільш виражений позитивний зв’язок встановлено між емоційною регуляцією та внутрішньою мотивацією ($r = 0,61$; $p \leq 0,01$). Це означає, що підлітки, які краще контролюють власні емоційні реакції, частіше демонструють вищий рівень внутрішньої мотивації, зацікавленість у діяльності та здатність долати труднощі.

Помітний позитивний зв’язок також виявлено між використанням емоцій у діяльності та внутрішньою мотивацією ($r = 0,55$; $p \leq 0,01$). Це може

свідчити про те, що підлітки, які здатні використовувати емоції як ресурс для навчання, спілкування та досягнення цілей, мають більш виражену внутрішню навчальну спрямованість.

Зв’язок між усвідомленням власних емоцій та внутрішньою мотивацією також є статистично значущим ($r = 0,52$; $p \leq 0,05$). Це дозволяє припустити, що здатність підлітка розуміти власні емоційні стани сприяє кращому усвідомленню власних потреб, цілей і мотивів діяльності.

Між розумінням емоцій інших людей та внутрішньою мотивацією встановлено позитивний статистично значущий зв’язок ($r = 0,48$; $p \leq 0,05$). Це може свідчити про те, що здатність орієнтуватися в емоційних станах інших людей пов’язана з кращою соціальною адаптацією, що, у свою чергу, може підтримувати навчальну активність і мотивацію підлітка.

Зв’язок між компонентами емоційного інтелекту та зовнішньою мотивацією є слабшим. Отримані показники перебувають у межах від $r = 0,14$ до $r = 0,25$ і не позначені як статистично значущі. Це свідчить про те, що зовнішня мотивація меншою мірою пов’язана зі сформованістю емоційного інтелекту, оскільки вона здебільшого залежить від зовнішніх стимулів: оцінок, вимог дорослих, соціального схвалення або уникнення покарання.

Водночас між окремими компонентами емоційного інтелекту та амотивацією виявлено від’ємні зв’язки. Найбільш виражений статистично значущий негативний зв’язок спостерігається між емоційною регуляцією та амотивацією ($r = -0,44$; $p \leq 0,05$). Це означає, що чим краще підліток здатний регулювати власні емоційні реакції, тим меншою є ймовірність прояву амотивації, тобто втрати інтересу до навчальної діяльності або відсутності чітких навчальних цілей.

Також статистично значущий від’ємний зв’язок виявлено між використанням емоцій у діяльності та амотивацією ($r = -0,39$; $p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що здатність використовувати емоції як ресурс у діяльності може бути пов’язана зі зниженням амотиваційних проявів.

Отримані результати дозволяють припустити, що емоційний інтелект може виступати опосередковуючим чинником у зв’язку між гендерними характеристиками та рівнем мотивації підлітків. Зокрема, результати попереднього аналізу показали, що групи підлітків із різними гендерними характеристиками відрізняються за окремими компонентами емоційного інтелекту, а кореляційний аналіз підтвердив зв’язок цих компонентів із внутрішньою мотивацією та амотивацією. Отже, можна припустити, що вплив гендерного аспекту на мотиваційну сферу може реалізовуватися через особливості розвитку емоційного інтелекту.

Таким чином, результати аналізу мотиваційної сфери свідчать про переважання середнього рівня навчальної мотивації у досліджуваній групі підлітків. У структурі мотивації найбільш вираженою є внутрішня мотивація, тоді як амотивація має нижчі показники. Порівняльний аналіз за Н-критерієм Краскела–Волліса показав статистично значущі відмінності між групами підлітків із різними гендерними характеристиками за показниками внутрішньої мотивації та амотивації. Кореляційний аналіз підтвердив наявність зв’язку між компонентами емоційного інтелекту та мотивацією підлітків. Найбільш значущими для мотиваційної сфери виявилися такі компоненти емоційного інтелекту, як емоційна регуляція, усвідомлення власних емоцій та використання емоцій у діяльності.

3.3. Практичні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту підлітків

На основі результатів емпіричного дослідження було встановлено, що у більшості підлітків переважає середній рівень розвитку емоційного інтелекту. Найбільш сформованим компонентом виявилося розуміння емоцій інших людей, тоді як найнижчі показники спостерігалися за компонентом емоційної регуляції. Це свідчить про те, що підлітки загалом здатні розпізнавати емоційні стани оточення, однак можуть мати труднощі з

контролем власних емоційних реакцій, особливо у стресових або конфліктних ситуаціях.

Результати дослідження також показали наявність зв’язку між компонентами емоційного інтелекту та мотивацією підлітків. Зокрема, вищий рівень емоційної регуляції, усвідомлення власних емоцій та використання емоцій у діяльності пов’язаний із більш високими показниками внутрішньої мотивації. Це дає підстави припустити, що розвиток емоційного інтелекту може сприяти не лише покращенню емоційного стану підлітків, але й підвищенню їхньої навчальної активності, зацікавленості у саморозвитку та здатності досягати поставлених цілей.

З урахуванням отриманих результатів практичні рекомендації мають бути спрямовані насамперед на розвиток таких компонентів емоційного інтелекту:

– усвідомлення власних емоцій;
– розуміння емоцій інших людей;
– розвиток емпатії;
– формування навичок емоційної саморегуляції;
– використання емоцій як ресурсу для навчання, спілкування та досягнення цілей;
– підтримку внутрішньої мотивації підлітків.

Практична робота з розвитку емоційного інтелекту підлітків має здійснюватися комплексно та передбачати взаємодію практичного психолога, педагогів і батьків. Особливо важливо створити безпечне психологічне середовище, у якому підліток може відкрито говорити про власні переживання, не боячись осуду, знецінення або надмірного контролю.

Рекомендації для практичних психологів

Практичним психологам доцільно організовувати групові та індивідуальні заняття, спрямовані на розвиток емоційної компетентності підлітків. Такі заняття можуть проводитися у форматі тренінгів, психологічних вправ, бесід, рольових ігор та рефлексивних обговорень.

Основними напрямами роботи психолога можуть бути:

– розвиток уміння розпізнавати власні емоції;

– формування навичок вербалізації емоційних станів;

– навчання способам емоційної саморегуляції;

– розвиток емпатії та навичок активного слухання;

– формування конструктивних способів вирішення конфліктів;

– підтримка внутрішньої мотивації та позитивного ставлення до навчальної діяльності.

Особливу увагу доцільно приділяти вправам, які допомагають підліткам усвідомлювати зв’язок між емоціями, поведінкою та мотивацією. Наприклад, підліткам можна пропонувати аналізувати ситуації, у яких емоції допомагали їм досягати мети або, навпаки, заважали приймати раціональні рішення.

Важливим завданням психолога є розвиток емоційної регуляції, оскільки саме цей компонент у дослідженні мав найнижчі показники. Для цього доцільно використовувати дихальні техніки, вправи на усвідомлення тілесних реакцій, методи самоспостереження, ведення щоденника емоцій та техніки когнітивного переосмислення ситуацій.

Рекомендації для педагогів

Педагогам варто враховувати, що емоційний стан підлітка безпосередньо впливає на його навчальну мотивацію, активність на заняттях і здатність засвоювати навчальний матеріал. Тому важливо не лише оцінювати навчальні результати, але й звертати увагу на емоційне самопочуття учнів.

У роботі з підлітками педагогам доцільно:

– створювати атмосферу психологічної безпеки на заняттях;

– уникати приниження, публічного осуду та порівняння учнів між собою;

– підтримувати ініціативу та самостійність підлітків;

– використовувати позитивне підкріплення;

– заохочувати учнів до висловлення власної думки;

– сприяти розвитку групової взаємодії та взаємопідтримки;

– допомагати підліткам бачити особистісну значущість навчальної діяльності.

Особливо важливо підтримувати внутрішню мотивацію учнів. Для цього педагог може пояснювати практичну значущість навчального матеріалу, пов’язувати завдання з реальним життям, давати можливість вибору та залучати підлітків до обговорення навчального процесу.

Також педагогам варто враховувати гендерний аспект емоційного реагування підлітків. Наприклад, хлопці можуть рідше відкрито демонструвати емоційні переживання, тоді як дівчата можуть бути більш схильними до емоційного обговорення ситуацій. Водночас важливо не закріплювати стереотипи, а створювати умови, у яких кожен підліток незалежно від статі може безпечно висловлювати свої емоції та отримувати підтримку.

Рекомендації для батьків

Сімейне середовище відіграє значну роль у розвитку емоційного інтелекту підлітка. Саме в родині дитина засвоює перші способи емоційного реагування, вчиться виражати почуття, реагувати на стрес і будувати стосунки з іншими людьми.

Батькам рекомендується:

– уважно ставитися до емоційних переживань підлітка;

– не знецінювати його почуття фразами на кшталт “це дрібниці” або “не вигадуй”;

– підтримувати відкритий діалог;

– допомагати підлітку називати й усвідомлювати свої емоції;

– демонструвати власний приклад конструктивного вирішення конфліктів;

– підтримувати самостійність і відповідальність дитини;

– уникати надмірного контролю, який може знижувати мотивацію.

Важливо, щоб батьки не лише вимагали від підлітка самоконтролю, але й допомагали йому зрозуміти причини власних емоційних реакцій. Наприклад, замість покарання за різку реакцію доцільніше обговорити, що саме викликало емоцію, як її можна було висловити інакше та які способи саморегуляції можна використати в майбутньому.

Практичні вправи для розвитку емоційного інтелекту підлітків

Для розвитку емоційного інтелекту підлітків доцільно використовувати систему практичних вправ, спрямованих на формування емоційної усвідомленості, емпатії, саморегуляції та мотиваційної стійкості.

Таблиця 3.11 – Практичні вправи для розвитку емоційного інтелекту підлітків

Назва вправи	Мета	Очікуваний результат
“Щоденник емоцій”	Навчити підлітків усвідомлювати та називати власні емоції	Розвиток емоційної усвідомленості
“Емоція і причина”	Допомогти встановлювати зв’язок між ситуацією, емоцією та поведінкою	Краще розуміння власних реакцій
“Я-повідомлення”	Формувати навички конструктивного вираження почуттів	Зниження конфліктності у спілкуванні
“Пауза перед реакцією”	Навчити контролювати імпульсивні емоційні реакції	Розвиток саморегуляції
“Погляд іншого”	Розвивати здатність розуміти емоції та позицію іншої людини	Підвищення рівня емпатії
“Моя мотивація”	Допомогти підліткам усвідомити власні цілі та мотиви	Підтримка внутрішньої мотивації

Однією з найбільш ефективних вправ є “Щоденник емоцій”. Підліткам пропонується протягом тижня записувати ситуації, які викликали в них сильні емоції, називати саму емоцію, визначати її причину та описувати власну реакцію. Така вправа допомагає краще усвідомлювати власні емоційні стани та поступово формує навичку самоспостереження.

Вправа “Емоція і причина” спрямована на розвиток уміння аналізувати емоційні переживання. Підліткам пропонується розглянути конкретну ситуацію та відповісти на запитання: “Що я відчув?”, “Чому я це відчув?”, “Як я відреагував?”, “Як можна було відреагувати інакше?”. Такий підхід сприяє розвитку емоційної рефлексії та зниженню імпульсивності.

Вправа “Я-повідомлення” допомагає підліткам навчитися висловлювати власні переживання без звинувачень і агресії. Наприклад, замість фрази “Ти мене дратуєш” підліток вчиться говорити: “Я відчуваю роздратування, коли мене перебивають, тому що мені важливо висловити свою думку”. Це сприяє формуванню конструктивної комунікації та зниженню конфліктності.

Вправа “Пауза перед реакцією” спрямована на розвиток емоційної саморегуляції. Підліткам пояснюється, що між емоцією та дією завжди можна зробити коротку паузу, яка дозволяє обрати більш усвідомлену реакцію. У межах вправи можна використовувати техніку повільного дихання, рахунок до десяти або коротке внутрішнє запитання: “Що я зараз відчуваю і що буде найкращою реакцією?”.

Вправа “Погляд іншого” спрямована на розвиток емпатії. Підліткам пропонується розглянути конфліктну або складну ситуацію з позиції іншої людини: що вона могла відчувати, чому вона могла так поводитися, які потреби або переживання могли стояти за її діями. Це допомагає зменшити категоричність оцінок і розвинути здатність до співпереживання.

Вправа “Моя мотивація” допомагає підліткам усвідомити власні навчальні та особистісні цілі. Учасникам пропонується відповісти на запитання: “Для чого мені навчання?”, “Що я хочу розвинути в собі?”, “Які цілі є для мене справді важливими?”, “Що допомагає мені рухатися вперед?”. Така вправа сприяє формуванню внутрішньої мотивації та відповідального ставлення до власного розвитку.

Орієнтовна програма занять з розвитку емоційного інтелекту підлітків

Для системної роботи з підлітками можна запропонувати коротку програму розвитку емоційного інтелекту, яка може бути реалізована практичним психологом у закладі освіти. Програма може складатися з 5 занять тривалістю 45-60 хвилин кожне.

Таблиця 3.12 - Орієнтовна програма розвитку емоційного інтелекту підлітків

№ заняття	Тема заняття	Мета заняття	Основні форми роботи
№1	Усвідомлення власних емоцій	Розвинути здатність розпізнавати й називати власні емоції	Бесіда, “Щоденник емоцій”, рефлексія
№2	Розуміння емоцій інших людей	Розвинути емпатію та уважність до емоційного стану інших	Рольові ситуації, вправа “Погляд іншого”
№3	Емоційна саморегуляція	Навчити способам контролю емоційних реакцій	Дихальні вправи, “Пауза перед реакцією”
№4	Емоції у спілкуванні	Сформувати навички конструктивного вираження почуттів	“Я-повідомлення”, робота в парах
№5	Емоції та мотивація	Показати зв’язок емоційного стану з мотивацією та цілями	Вправа “Моя мотивація”, групове обговорення

Запропонована програма може використовуватися як основа для психологічної роботи з підлітками у закладах освіти. Її зміст спрямований на розвиток саме тих компонентів емоційного інтелекту, які за результатами дослідження потребують найбільшої уваги, зокрема емоційної регуляції, усвідомлення власних емоцій та використання емоцій у діяльності.

Очікуваними результатами впровадження такої програми є:

– підвищення рівня емоційної усвідомленості підлітків;

- розвиток навичок емоційної саморегуляції;
- покращення здатності до емпатії;
- зниження імпульсивності у міжособистісній взаємодії;
- формування більш конструктивних способів спілкування;
- підвищення внутрішньої мотивації до навчання та саморозвитку.

Таким чином, практичні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту підлітків мають бути спрямовані на формування емоційної усвідомленості, емпатії, саморегуляції та мотиваційної стійкості. Результати дослідження показали, що саме ці компоненти мають важливе значення для емоційного розвитку підлітків та підтримки їхньої навчальної мотивації. Комплексна робота психологів, педагогів і батьків може сприяти гармонійному особистісному розвитку підлітків, покращенню їхньої соціальної адаптації та підвищенню ефективності міжособистісної взаємодії.

Висновки до третього розділу.

У третьому розділі було здійснено аналіз результатів емпіричного дослідження гендерних особливостей емоційного інтелекту підлітків із різним рівнем мотивації. Основну увагу було приділено розподілу досліджуваних за гендерними характеристиками, визначеними за методикою Bem Sex Role Inventory, аналізу рівня емоційного інтелекту, структури мотивації, а також виявленню взаємозв’язку між компонентами емоційного інтелекту та мотиваційною сферою підлітків.

На першому етапі було визначено розподіл підлітків за гендерними характеристиками. За результатами методики Bem Sex Role Inventory встановлено, що у досліджуваній вибірці представлені підлітки з маскулінними, фемінними, андрогінними та недиференційованими характеристиками. Найбільшу частину вибірки становили підлітки з андрогінними характеристиками, що може свідчити про поєднання у них рис, традиційно пов’язаних як із самостійністю, наполегливістю та орієнтацією на досягнення, так і з емоційною чутливістю, емпатійністю та здатністю до міжособистісної взаємодії.

Аналіз рівня емоційного інтелекту показав, що у більшості досліджуваних підлітків переважає середній рівень його розвитку. Це свідчить про часткову сформованість здатності до усвідомлення власних емоцій, розуміння емоцій інших людей, емоційної регуляції та використання емоцій у діяльності. Високий рівень емоційного інтелекту було виявлено у меншої частини досліджуваних, що вказує на більш розвинені навички емоційної саморегуляції, емпатії та конструктивної міжособистісної взаємодії. Низький рівень емоційного інтелекту може свідчити про труднощі в усвідомленні емоційних станів, контролі емоційних реакцій та розумінні переживань інших людей.

Аналіз окремих компонентів емоційного інтелекту показав, що найбільш сформованим компонентом у досліджуваній вибірці є розуміння емоцій інших людей. Це може свідчити про здатність підлітків орієнтуватися в емоційних проявах оточення, помічати зміни настрою та реагувати на переживання інших. Найнижчі показники було виявлено за компонентом емоційної регуляції, що вказує на певні труднощі підлітків у контролі власних емоційних реакцій, особливо у стресових або конфліктних ситуаціях.

Порівняльний аналіз компонентів емоційного інтелекту у групах підлітків із різними гендерними характеристиками показав наявність відмінностей між цими групами. Найвищі середні показники за більшістю компонентів емоційного інтелекту було виявлено у підлітків з андрогінними характеристиками. Підлітки з фемінними характеристиками також продемонстрували вищі показники за компонентами усвідомлення власних емоцій та розуміння емоцій інших людей. Найнижчі середні показники зафіксовано у групі підлітків із недиференційованими характеристиками.

За результатами застосування H-критерію Краскела-Волліса було встановлено статистично значущі відмінності між групами підлітків із різними гендерними характеристиками за показниками усвідомлення власних емоцій, розуміння емоцій інших людей та використання емоцій у діяльності. За показником емоційної регуляції відмінності не досягли рівня статистичної

значущості, однак виявлено тенденцію до відмінностей між групами. Це свідчить про те, що гендерні характеристики можуть бути пов’язані з особливостями прояву окремих компонентів емоційного інтелекту.

Аналіз мотиваційної сфери підлітків показав, що у досліджуваній вибірці переважає середній рівень навчальної мотивації. У структурі мотивації найбільш вираженою є внутрішня мотивація, що свідчить про наявність у частини підлітків пізнавального інтересу, прагнення до саморозвитку та особистісно значущого ставлення до навчальної діяльності. Зовнішня мотивація також має помірне значення, що вказує на роль оцінок, очікувань дорослих, соціального схвалення та інших зовнішніх чинників. Амотивація має нижчі показники, що свідчить про відсутність вираженої втрати навчальної спрямованості у більшості респондентів.

Порівняння мотиваційних показників у групах підлітків із різними гендерними характеристиками дозволило виявити певні відмінності у структурі мотивації. Зокрема, підлітки з андрогінними характеристиками продемонстрували вищі показники внутрішньої мотивації, що може бути пов’язано з більшою гнучкістю поведінки, здатністю до саморегуляції та поєднанням різних особистісних якостей. У групі з недиференційованими характеристиками показники внутрішньої мотивації були нижчими, а амотиваційні тенденції - більш вираженими.

Кореляційний аналіз за коефіцієнтом Спірмена показав наявність зв’язку між компонентами емоційного інтелекту та мотивацією підлітків. Найбільш виражений позитивний зв’язок було встановлено між емоційною регуляцією та внутрішньою мотивацією. Також позитивні зв’язки виявлено між внутрішньою мотивацією та такими компонентами емоційного інтелекту, як усвідомлення власних емоцій, використання емоцій у діяльності та розуміння емоцій інших людей. Це свідчить про те, що більш розвинений емоційний інтелект може бути пов’язаний із вищою навчальною активністю, більшою зацікавленістю у діяльності та здатністю до саморозвитку.

Водночас було виявлено від’ємний зв’язок між компонентами емоційного інтелекту та амотивацією. Це означає, що нижчий рівень розвитку емоційної усвідомленості, саморегуляції та здатності використовувати емоції у діяльності може бути пов’язаний із більшою схильністю до зниження навчального інтересу, пасивності або недостатнього усвідомлення цілей навчальної діяльності.

Отримані результати дозволяють припустити, що емоційний інтелект може виступати опосередковуючим чинником у зв’язку між гендерними характеристиками та рівнем мотивації підлітків. Зокрема, особливості прояву гендерних характеристик можуть бути пов’язані з відмінностями у структурі емоційного інтелекту, а компоненти емоційного інтелекту, своєю чергою, пов’язані з рівнем внутрішньої мотивації та амотивації. Водночас це припущення потребує подальшого дослідження із застосуванням більш складних статистичних процедур та більшої вибірки.

На основі отриманих результатів було розроблено практичні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту підлітків. Вони спрямовані на формування емоційної усвідомленості, емпатії, навичок емоційної саморегуляції, конструктивної комунікації та підтримку внутрішньої мотивації. Рекомендації можуть бути використані практичними психологами, педагогами та батьками у процесі психолого-педагогічного супроводу підлітків.

Таким чином, результати третього розділу частково підтверджують гіпотезу дослідження. Було встановлено, що гендерно зумовлені особливості структури емоційного інтелекту підлітків пов’язані з рівнем їхньої мотивації. Найбільш значущими для мотиваційної сфери виявилися такі компоненти емоційного інтелекту, як емоційна регуляція, усвідомлення власних емоцій та використання емоцій у діяльності. Це підтверджує важливість розвитку емоційного інтелекту як чинника підтримки мотивації, соціальної адаптації та особистісного розвитку підлітків.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі було здійснено теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження гендерних особливостей емоційного інтелекту підлітків із різним рівнем мотивації. Проведене дослідження дозволило розкрити зміст поняття емоційного інтелекту, охарактеризувати особливості мотиваційної сфери у підлітковому віці, проаналізувати гендерний аспект прояву компонентів емоційного інтелекту та визначити його зв’язок із рівнем мотивації підлітків.

У процесі теоретичного аналізу було встановлено, що емоційний інтелект є складним багатокомпонентним психологічним феноменом, який охоплює здатність особистості усвідомлювати власні емоції, розуміти емоційні стани інших людей, регулювати емоційні реакції та використовувати емоції у процесі діяльності й міжособистісної взаємодії. Аналіз наукових підходів показав, що емоційний інтелект розглядається як важливий чинник соціальної адаптації, психологічного благополуччя, ефективної комунікації та особистісного розвитку.

Було визначено, що підлітковий вік є важливим періодом становлення емоційної та мотиваційної сфер особистості. Саме в цей час активно розвиваються самосвідомість, система цінностей, емоційна регуляція, міжособистісні стосунки та прагнення до самостійності. Мотиваційна сфера підлітків характеризується поступовим зростанням ролі внутрішніх мотивів, потребою у самореалізації, соціальному визнанні та досягненні особистісно значущих цілей.

Теоретичний аналіз гендерних особливостей емоційного інтелекту показав, що гендерний аспект може проявлятися у способах усвідомлення, вираження та регуляції емоцій, рівні емпатії, емоційній чутливості та характері міжособистісної взаємодії. Водночас було підкреслено, що гендерні відмінності не можуть зводитися лише до біологічної статі, оскільки

вони формуються під впливом поєднання психологічних, соціальних та соціокультурних чинників.

Емпіричне дослідження було проведено на вибірці з 30 підлітків віком від 13 до 16 років. Для загальної характеристики вибірки було враховано стать респондентів, однак основний аналіз здійснювався не за статтю, а за гендерними характеристиками, визначеними за методикою Bem Sex Role Inventory. Для дослідження емоційного інтелекту було використано методику Schutte Self-Report Emotional Intelligence Test, а для вивчення мотиваційної сфери - Academic Motivation Scale. Для обробки результатів застосовувалися методи описової статистики, H-критерій Краскела-Волліса, за потреби U-критерій Манна-Уітні, а також коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

За результатами методики Bem Sex Role Inventory було встановлено, що у вибірці представлені підлітки з маскулінними, фемінними, андрогінними та недиференційованими характеристиками. Найбільшу частину вибірки становили підлітки з андрогінними характеристиками, що може свідчити про поєднання у них рис, пов’язаних із самостійністю, наполегливістю, емоційною чутливістю та орієнтацією на міжособистісну взаємодію.

За результатами емпіричного дослідження було встановлено, що у більшості підлітків переважає середній рівень емоційного інтелекту. Це свідчить про часткову сформованість здатності до усвідомлення власних емоцій, розуміння емоцій інших людей та регуляції емоційних реакцій. Найбільш сформованим компонентом емоційного інтелекту виявилося розуміння емоцій інших людей, тоді як найнижчі показники було зафіксовано за компонентом емоційної регуляції.

Порівняльний аналіз компонентів емоційного інтелекту у групах підлітків із різними гендерними характеристиками показав наявність відмінностей між цими групами. Найвищі середні показники за більшістю компонентів емоційного інтелекту було виявлено у підлітків з андрогінними характеристиками. Підлітки з фемінними характеристиками також

продемонстрували вищі показники за компонентами усвідомлення власних емоцій та розуміння емоцій інших людей. Найнижчі середні показники було зафіксовано у групі підлітків із недиференційованими характеристиками.

За результатами застосування Н-критерію Краскела-Волліса було встановлено статистично значущі відмінності між групами підлітків із різними гендерними характеристиками за показниками усвідомлення власних емоцій, розуміння емоцій інших людей та використання емоцій у діяльності. За показником емоційної регуляції відмінності не досягли рівня статистичної значущості, однак було виявлено тенденцію до відмінностей між групами. Це свідчить про те, що гендерні характеристики можуть бути пов’язані з особливостями прояву окремих компонентів емоційного інтелекту.

Аналіз мотиваційної сфери показав, що у більшості досліджуваних переважає середній рівень навчальної мотивації. У структурі мотивації найбільш вираженою є внутрішня мотивація, що свідчить про наявність у частини підлітків пізнавального інтересу, прагнення до саморозвитку та особистісно значущого ставлення до навчальної діяльності. Зовнішня мотивація також має помірну вираженість, тоді як амотивація має нижчі показники.

Порівняння мотиваційних показників у групах підлітків із різними гендерними характеристиками дозволило виявити певні відмінності у структурі мотивації. Підлітки з андрогінними характеристиками продемонстрували вищі показники внутрішньої мотивації, що може бути пов’язано з більшою гнучкістю поведінки, здатністю до саморегуляції та поєднанням різних особистісних якостей. У групі з недиференційованими характеристиками показники внутрішньої мотивації були нижчими, а амотиваційні тенденції - більш вираженими.

Кореляційний аналіз за коефіцієнтом Спірмена показав наявність зв’язку між компонентами емоційного інтелекту та мотивацією підлітків. Найбільш виражений позитивний зв’язок було виявлено між емоційною регуляцією та внутрішньою мотивацією. Також позитивні зв’язки

встановлено між внутрішньою мотивацією та такими компонентами емоційного інтелекту, як усвідомлення власних емоцій, використання емоцій у діяльності та розуміння емоцій інших людей. Це свідчить про те, що більш розвинений емоційний інтелект може бути пов'язаний із вищим рівнем навчальної активності, саморозвитку та зацікавленості у діяльності.

Виявлено також від'ємний зв'язок між компонентами емоційного інтелекту та амотивацією. Це означає, що нижчий рівень розвитку емоційної усвідомленості, емоційної регуляції та здатності використовувати емоції у діяльності може бути пов'язаний із більшою схильністю до зниження навчального інтересу, пасивності або недостатнього усвідомлення цілей навчальної діяльності.

Отримані результати дозволяють припустити, що емоційний інтелект може виступати опосередковуючим чинником у зв'язку між гендерними характеристиками та рівнем мотивації підлітків. Зокрема, гендерні характеристики можуть бути пов'язані з особливостями прояву компонентів емоційного інтелекту, а компоненти емоційного інтелекту, своєю чергою, пов'язані з рівнем внутрішньої мотивації та амотивації. Водночас це припущення потребує подальшого дослідження із застосуванням більш складних статистичних процедур та більшої вибірки.

Гіпотеза дослідження була частково підтверджена. Було встановлено, що гендерно зумовлені особливості структури емоційного інтелекту підлітків пов'язані з рівнем їхньої мотивації. Найбільш значущими для мотиваційної сфери виявилися такі компоненти емоційного інтелекту, як емоційна регуляція, усвідомлення власних емоцій та використання емоцій у діяльності.

На основі результатів дослідження було розроблено практичні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту підлітків. Вони спрямовані на формування емоційної усвідомленості, емпатії, навичок емоційної саморегуляції, конструктивної комунікації та підтримку внутрішньої мотивації. Запропоновані рекомендації можуть бути використані практичними психологами, педагогами та батьками у процесі психолого-педагогічного супроводу підлітків.

Таким чином, мету дослідження було досягнуто, а поставлені завдання виконано. Проведене теоретичне та емпіричне дослідження підтвердило значущість емоційного інтелекту як важливого чинника особистісного розвитку, соціальної адаптації та мотиваційної активності підлітків. Отримані результати можуть бути використані для подальшого вивчення гендерних особливостей емоційного інтелекту та розробки програм психологічної підтримки підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.

2. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Ґендерна психологія : навч. посіб. Київ : Академія, 2004. 307 с.

3. Дерев'янко С. П. Психологія емоційного інтелекту : навч.-метод. посіб. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023.

4. Карамушка Л. М., Креденцер О. В., Терещенко К. В. та ін. Психологія здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості : монографія / за ред. Л. М. Карамушки. Київ ; Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 278 с.

5. Кравець В. П., Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна соціалізація молодших школярів : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2011. 192 с.

6. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.

7. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції. Київ : Вища школа, 2003. 126 с.

8. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.

9. Ткалич М. Г. Гендерна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 248 с.

10. Чебикін О. Я. Емоційний інтелект, його пізнавально-мисленнєві ознаки та функції. *Наука і освіта*. 2020. № 1. С. 19–28.

11. Salovey P., Mayer J. D. Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition and Personality.* 1990. Vol. 9, № 3. P. 185–211.

12. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol. 15, № 3. P. 197–215.

13. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York : Bantam Books, 1995.

14. Thorndike E. L. Intelligence and Its Uses. Harper's Magazine. 1920. Vol. 140. P. 227–235.

15. Mayer J. D., Caruso D. R., Salovey P. The Ability Model of Emotional Intelligence: Principles and Updates. *Emotion Review.* 2016. Vol. 8, № 4. P. 290–300.

16. Petrides K. V., Furnham A. Trait Emotional Intelligence: Psychometric Investigation with Reference to Established Trait Taxonomies. *European Journal of Personality.* 2001. Vol. 15, № 6. P. 425–448.

17. Steinberg L. Adolescence. 11th ed. New York : McGraw-Hill Education, 2016. 379 p.

18. Brackett M. A., Rivers S. E., Salovey P. Emotional Intelligence: Implications for Personal, Social, Academic, and Workplace Success. *Social and Personality Psychology Compass.* 2011. Vol. 5, № 1. P. 88–103.

19. Erikson E. H. Identity: Youth and Crisis. New York : W. W. Norton & Company, 1968.

20. Ryan R. M., Deci E. L. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55, № 1. P. 68–78.

21. Eccles J. S., Wigfield A. Motivational Beliefs, Values, and Goals. *Annual Review of Psychology.* 2002. Vol. 53. P. 109–132.

22. Wigfield A., Eccles J. S. Expectancy-Value Theory of Achievement Motivation. *Contemporary Educational Psychology*. 2000. Vol. 25, № 1. P. 68–81.

23. Deci E. L., Ryan R. M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. New York : Plenum, 1985.

24. Brown B. B., Larson J. Peer Relationships in Adolescence. *Handbook of Adolescent Psychology* / ed. by R. M. Lerner, L. Steinberg. 3rd ed. Hoboken : John Wiley & Sons, 2009. P. 74–103.

25. Ryan R. M., Deci E. L. Intrinsic and Extrinsic Motivation from a Self-Determination Theory Perspective: Definitions, Theory, Practices, and Future Directions. *Contemporary Educational Psychology.* 2020. Vol. 61. Article 101860.

26. MacCann C., Jiang Y., Brown L. E. R., Double K. S., Bucich M., Minbashian A. Emotional Intelligence Predicts Academic Performance: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin.* 2020. Vol. 146, № 2. P. 150–186.

27. Bem S. L. The Measurement of Psychological Androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology.* 1974. Vol. 42, № 2. P. 155–162.

28. Fischer A. H., Manstead A. S. R. The Relation Between Gender and Emotions in Different Cultures. *Gender and Emotion: Social Psychological Perspectives* / ed. by A. H. Fischer. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. P. 71–94.

29. Hyde J. S. The Gender Similarities Hypothesis. *American Psychologist*. 2005. Vol. 60, № 6. P. 581–592.

30. Eagly A. H. Sex Differences in Social Behavior: A Social-Role Interpretation. Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates, 1987.

31. Eagly A. H., Wood W. Social Role Theory. *Handbook of Theories of Social Psychology*. Vol. 2 / ed. by P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, E. T. Higgins. London : SAGE Publications, 2012. P. 458–476.

32. McClure E. B. A Meta-Analytic Review of Sex Differences in Facial Expression Processing and Their Development in Infants, Children, and Adolescents. *Psychological Bulletin*. 2000. Vol. 126, № 3. P. 424–453.

33. Hall J. A. Gender Effects in Decoding Nonverbal Cues. *Psychological Bulletin*. 1978. Vol. 85, № 4. P. 845–857.

34. Chaplin T. M. Gender and Emotion Expression: A Developmental Contextual Perspective. *Emotion Review.* 2015. Vol. 7, № 1. P. 14–21.

35. Else-Quest N. M., Higgins A., Allison C., Morton L. C. Gender Differences in Self-Conscious Emotional Experience: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*. 2012. Vol. 138, № 5. P. 947–981.

36. Schutte N. S., Malouff J. M., Hall L. E., Haggerty D. J., Cooper J. T., Golden C. J., Dornheim L. Development and Validation of a Measure of Emotional Intelligence. *Personality and Individual Differences*. 1998. Vol. 25, № 2. P. 167–177.

37. Vallerand R. J., Pelletier L. G., Blais M. R., Brière N. M., Senécal C., Vallières É. F. The Academic Motivation Scale: A Measure of Intrinsic, Extrinsic, and Amotivation in Education. *Educational and Psychological Measurement*. 1992. Vol. 52, № 4. P. 1003–1017.

38. Bar-On R. The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence. *Psicothema.* 2006. Vol. 18. P. 13–25.

39. Gross J. J. The Emerging Field of Emotion Regulation: An Integrative Review. *Review of General Psychology.* 1998. Vol. 2, № 3. P. 271–299.

40. Gross J. J., John O. P. Individual Differences in Two Emotion Regulation Processes: Implications for Affect, Relationships, and Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology.* 2003. Vol. 85, № 2. P. 348–362.

41. Pekrun R. The Control-Value Theory of Achievement Emotions: Assumptions, Corollaries, and Implications for Educational Research and Practice. *Educational Psychology Review.* 2006. Vol. 18. P. 315–341.

42. Reeve J. Understanding Motivation and Emotion. 6th ed. Hoboken : Wiley, 2014.

ДОДАТКИ

Додаток А
Анкета соціально-демографічних даних респондентів

В анкеті подано запитання, спрямовані на отримання загальної інформації про учасників емпіричного дослідження. Анкета використовувалася для уточнення віку, статі та класу респондентів, а також для підтвердження добровільної участі в дослідженні. Отримані дані були використані для характеристики вибірки та подальшого порівняльного аналізу результатів хлопців і дівчат.

Додаток Б

Методика діагностики емоційного інтелекту Schutte Self-Report Emotional Intelligence Test

У додатку подано методику Schutte Self-Report Emotional Intelligence Test, яка використовувалася для визначення рівня розвитку емоційного інтелекту підлітків. Методика дозволяє оцінити здатність респондентів усвідомлювати власні емоції, розуміти емоційні стани інших людей, регулювати власні емоційні реакції та використовувати емоції у процесі діяльності й міжособистісної взаємодії. Результати за цією методикою були використані для аналізу загального рівня емоційного інтелекту та його окремих компонентів.

Додаток В

Методика Academic Motivation Scale

У додатку представлено методику Academic Motivation Scale, яка застосовувалася для вивчення мотиваційної сфери підлітків. Методика спрямована на визначення особливостей навчальної мотивації, зокрема внутрішньої мотивації, зовнішньої мотивації та амотивації. Отримані результати дозволили встановити рівень навчальної мотивації досліджуваних, а також проаналізувати її взаємозв’язок із компонентами емоційного інтелекту.

Додаток Г

Методика Bem Sex Role Inventory

У додатку подано методику Bem Sex Role Inventory, яка використовувалася для аналізу гендерних особливостей підлітків. Методика дозволяє охарактеризувати прояв маскулінних, фемінних, андрогінних та недиференційованих характеристик особистості. У межах дослідження результати цієї методики використовувалися для аналізу гендерного аспекту прояву емоційного інтелекту та мотивації підлітків.

Додаток Д

Зведена таблиця результатів емпіричного дослідження

У додатку подано зведену таблицю результатів емпіричного дослідження, що містить узагальнені дані щодо 30 респондентів. У таблиці представлено основні показники, отримані за психодіагностичними методиками: рівень емоційного інтелекту, компоненти мотивації та гендерні характеристики. Зведена таблиця використовувалася як основа для подальшої кількісної обробки результатів, порівняльного аналізу та кореляційного аналізу.